

locis ipsum Adam excepisse sententiam damnationis, non quod intelligat illum æternaliter damnatum, sed temporaliter cruciatum. Damnatio quippe non semper illa æterna, de qua dictum est : « Ite, maledicti, in ignem æternum (*Matth. xxv*), » sed plerumque vel ipsa mors corporalis, vel quælibet intelligitur afflictio temporalis. Unde in libro Machabæorum secundo : « Menelaum, inquit, universæ malitiæ reum criminibus absolvit, miseros autem, qui etiamsi apud Scythas causam dixissent innocentes judicarentur, morte damnavit (*II Mach. iv*). » Et Origenes in quinta homilia super Lucam : « Zachariam patrem Joannis quia non credidit angelo, dicit esse damnatum silentio. » Damnatio ergo qua Adam damnatus est, illa videtur esse de qua superius dictum est : « Maledicta terra in opere tuo, spinas et tribulos germinabit tibi : in sudore vultus tui vesceris pane (*Gen. iii*). »

CAPUT XXVII.

Denique et ille homo, qui juxta Evangelicam parabolam descendit de Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones (*Luc. x*), Adam fuisse intelligitur, et quod de illo dictum est, huic specialiter convenire asseritur. Quam parabolam cum super ipso Adam quidam sapiens interpretaretur; Jerusalem dixit esse paradisum, Jericho mundum, latrones contrarias potestates, vulnera inobedientiam, sacerdotem legem, levitem prophetas, Samaritanum Christum, jumentum corpus Christi, stabulum Ecclesiam, stabularium Ecclesiæ præsidem, duos denarios Patrem et Filium; reditum Samaritani, secundum Christi adventum. Quæ omnia Origenes in trigesima tertia homilia super Lucam dicit pulchre et rationabiliter dicta esse, et ea non omni homini, sed huic specialiter convenire. Et notandum quod illum non mortuum, sed seminecem latrones reliquerunt, qui, etsi delictorum vulnera crudeliter inflixerunt, non tamen spem sanandi eidem abstulerunt. Item Origenes in decima sexta homilia in Genesim, quod dicit : « Revocabo te inde in finem, hoc esse arbitror, quod in finem sæculorum unigenitus Filius suus pro salute mundi usque ad inferna descendit, et inde protoplastum revocavit. In hoc ergo verius quam

in Jacob adimplebitur quod dictum est : Quia revocabo te inde in finem. » Augustinus in libro De baptismo parvulorum : « Sicut illi primi homines postea juste vivendo merito creduntur per Domini sanguinem liberati ab æterno supplicio. » Gregorius papa, cum in Registro de Adam loqueretur, ait : « Non est ejus anima ita mortua ut non esset, sed ita mortua, ut beata non esset, qui tamen Adam post per pœnitentiam rediit. » Quis de Adæ pœnitentia audeat dubitare, cum eam tam aperte Augustinus et Gregorius audeant affirmare? Joannes quoque episcopus, in sermone qui de lapsu primi hominis titulatur, salutem ejusdem hominis attestatur. Ait enim : Dominus Deus et sævitiam execratus est hostis, et casum miseratus est hominis, deceptum hominem paterna pietate condoluit. Denique Dominus Deus : « Ubi es, inquit, Adam? » Ad confessionem provocat, peccatum vult fateri, quærit misereri, veniam cogitat, objurgat culpam, ut possit retribuere veniam, ut quos formare non voluit instruendo, purgare possit confitendo. Et subjungit : « Accipiunt vestimenta pellicea, » ut qui confessi delictum jam fuerant, veniam cultus humilitate perciperent. Ostendit Dominus quidem beneficiis possint delicta purgari, ostendit confessione et deformitate cultus veniam posse facillime impetrari. Hæc sunt verba Joannis Chrysostomi de Adam. Quod ergo doctores ecclesiastici, imo tota, ut ait Augustinus, Ecclesia de illo sentit, debemus et nos sentire, unde nulla Scripturarum invenitur auctoritas dissentire. Denique Enchiridii, qui et Tatiani dicti sunt hæreticæ pravitate, teste Augustino, arguuntur, pro eo quod inter cætera quæ perverse et sentiunt et dicunt, saluti primi hominis contradicunt. Quia vero, ut verum fateor, **361** diutius quam proposueram, sum locutus, dum quæ dicenda sunt de Adam, etsi non ut debui, sum tamen ut potui prosecutus, jam tempus est ut calcem ponam huic meæ responsioni, cum ea quæ dicta sunt, fratrum possint sufficere inquisitioni. Sic ergo finem accipiat ista responsio : Transibo ad aliam, reparatus paulisper silentio.

RESPONSIO DE DAMNATIONE SALOMONIS.

PROLOGUS.

Facile est de obscuris quibuslibet utcumque disputare; cum nullus disputanti præsumit obviare. Cum vero aliquid dubium in lucem producere quis conatur, et ejus conatibus aperte quilibet reluctatur : apud auditores major dubitatio generatur : dum cui potius credendum sit, ignoratur, nisi forte alter

eorum pluribus et validioribus testimoniis convincatur. In hac igitur secunda responsione, orandum est Deus, ut gressus meos dirigat in semita veritatis et vera quæ dixero, muniat invictæ patrocinitatis.

RESPONSIO DE DAMNATIONE SALOMONIS.

Quæritis, fratres, utrum Salomon, rex Israel, salvus debeat æstimari, an potius (ut quidam asserunt) perditus debeat judicari. De illo quippe tam multa bona et mala in Scriptura canonica leguntur, ut multi, si eis contigerit, ea vel legendo vel audiendo recensere; in dubium ferantur, quæ debeant prævalere. Alii autem dubitatione relegata, dicunt illum bona inchoata sine perditio terminasse, alii e regione mala perpetrata pœnitendo in melius commutasse. Horum opinioni tam diversa et adversa sententi, vobis, fratres, exigentibus decrevi respondere; et ut idem sentiant, et si consentiant, prout facultas dabitur admonere. Noverit igitur primo vestra omnium dilectio, quod ea quæ in Scriptura canonica de Salomone leguntur, trifariam distinguuntur, ut vir prudens diligenti consideratione provideat, cum ea legit vel audit, quid, qualiter intelligere debeat. Quod Salomon in multis actibus suis Christum figuraverit, neminem æstimo dubitare; quod in omnibus eum figuraverit, nullus præsumat affirmare. Eorum igitur quæ de Salomone dicuntur, quædam ita eidem ad litteram conveniunt Salomoni ut etiam mystice conveniant Christo: quædam ita conveniant illi, ut nec possint, nec debeant coaptari Christo; quædam vero ita de illo dicuntur, imo dici videntur, ut eidem ipsi nullo modo conveniant. Conveniant autem secundum spiritalem intelligentiam Christo. Æstimo congruum, ut aliqua de multis ad medium deducantur, in quibus, ea quæ dixi, vera esse certius agnoscantur. Dicit quidem Scriptura, quod in Jerusalem templum Domino Salomon ædificavit, in quo opere, luce clarius Dominum nostrum Jesum Christum præfiguravit. Qui nimirum Deo Patri templum, id est Ecclesiam sanctam ædificat, dum lapides vivos, id est viros sanctos dolat et quadrat, et cemento charitatis agglutinat, ut in animam unam et cor unum redacti, in ædificium spirituale consurgant, et ad videndam faciem Creatoris assurgant. Dicit autem Scriptura, quod cum senex Salomon esset, depravatum est cor ejus, et amavit mulieres alienigenas, de quibus dixerat Deus: Non ingrediemini ad eas; et relicto Deo vivo et vero, Deo, inquam, patrum suorum, adoravit Asthartem deam Sidoniorum, et Chamos deum Moabitarum. Quod factum nulla commendat vel excusat allegoria, sed pura tenetur historia, ut et hoc realiter fecisse credatur, et in hoc, Deo non mediocriter displicuisse sciatur. Legimus quidem Osee prophetam uxorem accepisse fornicariam. Quod utrum ad litteram factum sit, an potius (ut quidam volunt) solummodo spiritualiter intelligendum sit: non multum refert, dum constet eum fecisse non morbo sed ductum incontinentiæ, sed vinculo adductum obe-

A dientiæ. In hoc enim matrimonio et divino mandato obedivit: et Christum procul dubio figuravit. Cæterum, nec debent, nec potest ullatenus coaptari, quod Salomon a Deo legitur fornicari; et contempto eo, a quo tanta dona perceperat, latus suum mulieribus alienigenis inclinavit, et deos earum insuper adoravit.

Item ad David quasi de Salomone dicitur, quod tamen Salomoni non convenire manifestissime comprobatur: « Cum completi fuerint dies tui et dormieris cum patribus 362 tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus: ipse ædificabit domum nomini meo; et stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum (II Reg. vii). » Si quis diligenter advertat hanc ad David factam promissionem, qua promittitur suscitari semen ejus; suscitari, inquam, non ante mortem, sed post mortem ejus: inveniet Salomonem in ea non pronuntiari, qui procul dubio ante mortem David invenitur suscitari. Hoc siquidem divina Sapientia prudenter ordinavit, quod Salomon ante mortem patris, et natus est, et regnavit, quod de nullo regum alio legitur, ut in illo hæc prophetia non inveniret effectum, quia dicitur: « Cum dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum. » De nullo quippe alio regum illorum aperte legitur, quod ante mortem patris rex fuerit ordinatus, vel rex a quolibet nominatus. Etsi enim vivente adhuc Ozia rege leproso, et habitante seorsum propter lepram, Joathan filius ejus, ut scriptum est, gubernavit palatium, et judicavit populum terræ, non tamen rex, idem Joathan, appellatur, nec eum regnasse divina Scriptura protestatur, donec pater ejus Ozias vitæ hujus privare munere declaratur. Potuit quidem Joathan, et palatium gubernando et populum judicando, præesse, et tamen rex non esse, quia non omnis cui judicandi ministerium delegatur, statim regali et unctione, et nomine gloriatur. Salomon vero vivente adhuc David, unctus est in regem in Gihon, acclamante populo et dicente: « Vivat rex Salomon (III Reg. i), » at extunc, rex assidue nominatur, regni solio libere sublimatur, ut divina promissio, quæ post mortem David semen ejus asserit suscitari, non in Salomone, sed in Christo intelligatur necessario consummari. Remoto igitur sensu litterali, in Christo hoc impletur intelligentia spiritali, qui de semine David longe post David erat temporaliter nasciturus, et in sanctis suis æternaliter regnaturus: « Firmabo, inquit, regnum ejus; ipse ædificabit domum nomini meo. » Quod ne de Salomone dixisse videretur, qua ille materialem domum ædificavit Deo, subjunxit: « Et stabiliam thronum regni ejus usque

in sempiternum. » Sicut omnibus notum est thronum regni Salomonis non fuisse sempiternum; sic certum est Christum regnare in æternum, ut eum præcuisse hæc propheta manifeste cognoscatur, quamvis Salomoni alludere videatur. Quod autem subditur: « Qui si inique aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli a Saul quem amovi a facie mea; » ad Christum nihilominus veraciter refertur, secundum proprietatem duntaxat membrorum, ex quorum voce dicit in Psalmo: « Longe a salute mea verba delictorum meorum (Psal. xxi). »

Tripartitus quidem intelligendi modus in libris prophetarum, imo in omni Scriptura, quæ Vetus Testamentum appellatur, potest inveniri: ut ibi quædam tantum literaliter, quædam solummodo spiritaliter, quædam simul utroque modo convenienter intelligantur, et non pro voluntate cujusque uno quolibet modo omnia disserantur. Hæc est enim, ut mihi videtur, causa quod in Scripturis divinis nonnulli plerumque offendunt, dum eas juxta sensum suum intelligi debere contendunt, et dum quæ loquuntur, vel de quibus affirmant, non satis diligenter perpendunt, errorem suum non tam veraci quam procaci verbositate defendunt. Quia enim acutuli sibi videntur ad intelligendum, et forte promptuli sunt ad loquendum; dedignantur submitti majoribus ad dicendum, et impatientes nidi, antequam phumescant, provolant ad dissarendum. Inde, ut arbitror accidit quod de Salomone, alii et alii, aliter et aliter sentiunt, et a Scriptura canonica (cujus auctoritas fixa est) plerique dissentiant, dum eis qui eam intellexerunt et intellectam exposuerunt, non plane consentiunt. Eapropter congruum duxi, in hac mea responsione quam proposui reddere fratribus de Salomone, ea quæ de illo a majoribus et sensa, et dicta sunt, compilare, et quæ de illo dixerō, istorum testimonio confirmare. Cæterum quæ de illo Scriptura canonica dicit, volo primitus recensere; ea duntaxat quæ ad præsentem responsionem videro pertinere. Mortuo quidem parvulo filio, quem regi David Bethsabæe peperit de adulterio, consolatus est, inquit, David Bethsabæe uxorem suam. Ingressusque ad eam, dormivit cum ea. Quæ genuit filium et vocavit nomen ejus, Salomon, et Dominus dilexit eum. Misitque in manu Nathan prophætæ, et vocavit nomen ejus, amabilis Domino, eo quod diligeret eum Dominus. In Hebræo, ut aiunt, habetur: « Vocavit nomen ejus Idida: id est dilectus propter Dominum. Super quo traditio habet Hebræorum quod propter suam misericordiam Deus illum dilexerit, cum divina dilectione dignus ille non fuerit, utpote natus de illa, quam contra Domini utilitatem David sibi acceperat in uxorem. In hoc autem quod dilectus propter Deum appellatur, ille, ut arbitror, figuratur; de quo in Evangelio dictum est: « Ille est Filius meus dilectus in quo bene complacui (Matth. xii). » Homo enim etiam ille quem in unitate personæ sibi assumpsit Verbum Dei, nihil meruerat ut assumeretur, ut di-

ligeretur, scilicet quidquid assumens assumpto contulit assumptus non meritis, sed gratiæ assignavit. De quo propheta 363 præcivuit dicens: « Beatus quem elegisti et assumpsisti (Psal. lxxv). » Beatus nimirum ille fuit qui non eligens est electus, ut ad eum quoque dici possit, quod dictum est ad nos: « Non vos me elegistis, sed ego elegi vos (Joan. xv). » Processu vero temporis cum senisset David, eo jumente, Sadoch sacerdos, et Nathan propheta unxerunt Salomonem in regem super Israel ducentes eum in Gihon. Et vivente adhuc David in Jerusalem, regnavit idem Salomon. Unde cum ingressi servi regis dicerent ad eum: « Amplificet Deus nomen Salomonis super nomen tuum, adoravit, inquit, rex in lectulo suo, insuper et hæc locutus est: Benedictus Dominus Deus Israel, qui dedit hodie sedentem in solio meo, videntibus oculis meis (III Reg. i). » Postea ingresso David viam universæ terræ: « Confirmatum est, inquit, regnum in manu Salomonis, et affinitate conjunctus est Pharaoni regi Ægypti. Accepit namque filiam ejus, et adduxit eam in civitatem David donec compleret ædificans domum suam, et domum Domini, et murum Jerusalem per circuitum. Attamen populus immolabat in excelsis. Non enim ædificatum erat templum nomini Domini usque in diem illum. Dilixit itaque Salomon Dominum, ambulans in præceptis David patris sui: excepto quod in excelsis immolabat (III Reg. iii). »

Videntur mihi designari permixtum in his verbis, tam mala quam bona Salomonis. Quod enim confirmato regno in manu sua, affinitate conjunctus est Pharaoni, accipiens filiam ejus, et ducens eam in civitatem David: non mediocriter peccavit, cum legisset prohibitum esse a Domino per manum Moysi, ne filiabus alienigenarum filii Israel in matrimonium jungerentur, ne blanditiis illecti feminis, in earum idololatriam seducti, laberentur. Si autem quis objecerit, quia et Moyses dicitur habuisse Sephoram filiam Ragnelis, necnon et Æthiopiassam, Tharbi scilicet, filiam regis Æthiopum pro qua postmodum Maria et Aaron arguuntur murmurationis, Joseph quoque in Ægypto uxorem accepit filiam Putipharis sacerdotis, respondebitur quia nondum hujusmodi lex data erat a Domino; et ubi non est lex, nec prævaricatio. Eumvero data lege arguitur Samson a parentibus suis, quod visam in Thannata mulierem de filiabus Philistinorum amaverit, eamque sibi uxorem petierit. Nunquid, aiunt, non est mulier in filiabus fratrum tuorum, et in omni populo tuo, quia vis uxorem accipere de Philistiim qui incircumcisi sunt? Cujus rei cum justam ille non inveniret excusationem; solam reddidit causam eam, quæ fere semper mala est, propriam voluntatem. Dixit enim ad patrem suum: « Hanc mihi accipe, quia placuit oculis meis. » Cesset, inquit, lex et ratio, sic volo, sit pro ratione voluntas. Quod autem de Salomone additur: « Donec compleret ædificans domum suam, et domum Domini, et murum Jerusalem per circuitum; »

bene quidem operatus est, qui jussus templum mysticum ædificavit Domino, et civitatem Jerusalem circumdedit muro. « Attamen, inquit, populus immolabat in excelsis. » Iterum culpa non solum populi qui in excelsis immolabat, sed etiam Salomonis, qui errantem populum non revocabat. Relicta enim civitate Jerusalem, in qua erat arca Domini posita in medio tabernaculi, quod tetenderat ei David, populus ad immolandum, excelsa requirebat, non locorum sanctitate provocatus, sed amœnitate delectatus. Hoc autem factum sequens sententia videtur aliquatenus excusare: et tanquam non sit peccatum, imo tanquam leve sit peccatum, quodammodo palliare: « Non enim, inquit, ædificatum erat templum nomini Domini usque in diem illum. » Quod tamen non ideo dictum est, tanquam ante ædificationem templi, esset illud commendabile, sed quia post ædificationem templi, peccatum majus fuit, et omnino inexcusabile. Ad hoc enim, templum illud nobile jussu est opere tam vario ædificari, tantis auri laminis adornari, tam festiva celebritate dedicari, ut illuc populus conveniret ad adorandum, ad sacrificandum: ipsumque et templi sanctitas invitaret, et structura mirabilis delectaret. Qui igitur postea ad sacrificandum excelsa requisivit, nullam jam habens excusationem, majorem meruit damnationem. Sequitur: « Dilexit itaque Salomon Dominum ambulans in præceptis David patris sui. »

Ecce iterum justitia Salomonis, quod scilicet Dominum legitur dilexisse, et in præceptis David ambulasse. Quod autem Dominum necdum perfecte dilexerit, nec in præceptis David perfecte ambulaverit, sermo divinus videtur innuere, cum subjungit: « Excepto quod in excelsis immolabat. » Hoc quippe, nec Domino inventur placuisse; nec David cognoscitur præcepisse. Neque enim dubium est, quin hæc immolatio arguatur, quæ a dilectione Dei, et a præceptis David excipienda judicatur. Cæterum multa alia Salomon operatus est, quæ et Deo placuisse nequaquam dubitatur, et David præceperat antequam moreretur. Dein dicitur, quia apparuit Dominus Salomoni nocte per somnium, dicens: « Postula quod vis ut dem tibi. » Et Salomon: Dabis, inquit, servo tuo cor docile, ut judicare possit populum tuum, et discernere inter bonum et malum. Placuit ergo sermo coram Domino, quod Salomon rem hujusmodi postulasset. Et dixit Deus Salomoni: Quia postulasti verbum hoc, et **364** non petisti tibi dies multos, nec divitias, aut animas inimicorum tuorum, sed postulasti sapientiam ad discernendum judicium: Ecce feci tibi secundum sermones tuos, et dedi tibi cor sapiens et intelligens, in tantum ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. Sed et hæc quæ non postulasti dedi tibi, divitias et gloriam, ut nemo fuerit similis tui in regibus cunctis retro diebus. Si autem ambulaveris in viis meis, sicut ambulavit David pater tuus; longos faciam dies tuos. Igitur

A Salomon evigilavit, et intellexit quod esset somnium (III Reg. iii). » Ecce iterum justitia Salomonis, et honestum desiderium; quo videlicet petiit sapientiam ad discernendum judicium. Cui Deus, ea bonitate quæ sua est, non solum postulata concessit; verum etiam quæ non postulaverat, divitias scilicet et gloriam, gratuita largitate adjunxit. Sed movet me, fateor dilectioni vestræ; movet, inquam, magis quod additur: « Igitur Salomon evigilavit, et intellexit quod esset somnium. » Post hæc, sequuntur magna et præclara opera Salomonis, quæ operatus est in judicando, in scribendo, in ædificando templum Domini, et utensilia ejus, et cætera multa quæ in tertio Regum libro numerantur, et eadem Scriptura teste non mediocriter commendantur.

B Accepta quidem sapientia per somnium, quam perspicax fuerit ad faciendum judicium, illarum designat controversia meretricum, quarum unadicente: « Filius tuus mortuus est, meus autem vivit, alia e regione respondit: mentiris, filius quippe meus vivit, et filius tuus mortuus est (ibid.). » Ut autem hæc contentio finiretur, gladium sibi rex jussit afferri, inantemque vivum in duas dividi partes; ut dimidia pars uni, dimidia vero daretur alteri. Quo audito, materna viscera concussa sunt, et quæ veraciter mater erat maluit ut totus infans apud æmulam vivus permaneret, quam ipsa dimidium possideret; et ideo: « Obsecro, ait, domine, date illi infantem vivum, et nolite interficere eum (ibid.). » Econtrario illa cujus cor materna pietate non violiebatur: « Nec mihi, ait, nec tibi sit, sed dividatur (ibid.). » Ad hæc rex pulsa jam nebula dubietatis, et tali experimento cognita facie veritatis: « Date, inquit, huic infantem vivum, et non occidatur, hæc est enim mater ejus (ibid.). »

C In scribendo autem quanta fuerit ejus subtilitas, tria volumina illa manifestant, quoniam catalogo divinarum Scripturarum canonica recipit auctoritas, videlicet: Parabolæ, Ecclesiastes, Cantica canticorum. In quorum primo est ethicus, dum bonis moribus nos informat; in secundo, physicus, dum quæ sub sole sunt, naturaliter caduca esse denuntiat; in tertio, theologicus, dum Deo et Domino nostro Jesu Christo complexu indissolubili nos copulat. In primo docet nos proximum diligere; in secundo temporalia spernere, in tertio cælestibus inhærere. In primo, rudes et parvulos instruit; in secundo, grandiusculos provehit; in tertio jam provectos, in ea quæ cælestia sunt, attollit. In primo, docet nos inter homines bene conversari, in secundo quæ infra hominem sunt, aspernari; in tertio, quæ supra hominem sunt, amplexari. Denique et ipse tribus nominibus invenitur appellari, quibus tria ista volumina videntur coaptari. Dicitur est quippe *Idida*, id est *dilectus ab hominibus*. *Ecclesiastes*, id est *concionator*; *Salomon*, id est *pacificus*. Quia in primo volumine, docuit quomodo sine querela se homo inter homines habeat, quid videlicet compassionis exhibeat minoribus, quid lumi-

ritatis cœqualibus, quid reverentiæ majoribus; quid dilectionis omnibus, quod quidem perutile et satis facile est hominibus, non mediocriter placuit hominibus, et eo nomine est appellatus, cuius rem scribendo est assecutus. In secundo autem volumine concionem, id est omnes communiter ad contemptum temporalium invitavit, dum ipsa temporalia, caduca et brevia esse demonstravit; asserens quidquid sub sole est genitum, festinare ad interitum. Et quia concionatus est, id est non quasi in angulo domatis, sed omnibus publice locutus est; merito *Ecclesiastes*, id est *concionator* dictus est. In tertio volumine, cuius est titulus, *Cantica canticorum*, dignitatem aliorum excedit, dum nos a vitis defæcatis et in contemptu temporalium roboratos, in thalamum nuptiarum inducit, et læva Christi supposita dexteram superducens, in complexu illius delectabiliter nos abscondit. Sic nimirum justitia sudoris patiens et alboris, expedita præcurrit, eisque triumphanti pax festiva gratulante occurrit; et, ne aliquando mercedis inopia defætiscat, feliciter numerando succurrit. Gaudent pariter in occursum mutuo duæ istæ virtutes, ruunt in oscula, sit quoque scriptum est: « Justitia et pax osculatæ sunt (*Psal. lxxxiv.*) » Quando vero de pace ista Salomon scripsit, quæ justitia numeratur, cum in thalamum nuptiarum introducta divina visione lætatur, non incongrue Salomon, id est *pacificus* appellatur; illum præfigurans, qui factus est pax nostra, et faciens utraque unum, per mortem suam reconciliavit nos Deo, ut qui eramus nostra filii iræ, per gratiam efficeremur filii misericordiæ. Disputavit præterea, sicut scriptum est, super lignis a cedro quæ est in Libano usque ad hyssopum quæ egreditur de pariete, et disseruit de jumentis et reptilibus et piscibus. Quæ nimirum Scriptura, nec apud nos, nec apud Hæbreos, nec usquam alibi invenitur; quamvis aliquando **365** fuisse, minime dubitetur. Sunt autem duo volumina, quorum apud nos in Ecclesia lectio frequentatur, quorum unum, sapientia Salomonis; alterum, *Ecclesiasticus* appellatur. Quæ propter nonnullam similitudinem eloquii, Salomon scripsisse a quibusdam æstimatur, sed ab his qui antiquiores et prudentiores sunt, falsa hæc æstimatio judicatur. Denique et primum illorum, videlicet *Sapientia Salomonis*, græcam, ut ait Hieronymus, eloquentiam redoleat, et cum nusquam apud Hæbræos inveniat, non Salomonis, sed cujusdam Philonis fuisse affirmatur. *Ecclesiasticum* vero Jesus, filius Sirach perhibetur scripsisse; qui tempore Simonis summi sacerdotis invenitur fuisse. Qui nimirum Simon pontifici Oniæ successit, et alterum Oniam præcessit, illum, inquam, Oniam quem Andronicus, suggerente Menelao, non veritus justitiam, peremit, sicut Machabæorum liber secundus ostendit.

In ædificando autem templum Domini et utensilia ejus, quanta fuerit prudentia Salomonis, ipsa ædificatio, si diligenter consideretur, insinuat, in qua et juxta litteram non mediocriter apparet pulchritudo, et

A juxta spiritualem intelligentiam mirabilis supereminet altitudo. Cujus rei scientiam Deo quidem intrinsicè infundente, sed et David patre suo extrinsecus edocente legitur percepisse. Ipsum autem opus multis tam advenis quam indigenis cooperantibus invenitur perfecisse. Quod enim eum Deus docuerit; tertius *Regum* liber manifestat, cum dicit: « Dedit Deus sapientiam et scientiam Salomoni; et latitudinem cordis sicut arenam quæ est in littore maris (*III Reg. iv.*) » et paulo post: « Dedit Deus sapientiam Salomoni; sicut locutus est ei (*III Reg. v.*) » Quod autem ad prædictum opus faciendum David studiose instruxerit eum, *Paralipomenon* liber primus patenter ostendit: « Dedit, inquit, David Salomoni suo filio descriptionem porticus et templi, et cellariorum, et cœnaculi, et cubiculorum in aditis, et domus propitiationis, et omnium quæ cogitaverat atriorum, et exedrarum per circuitum in thesauris domus Domini, et in thesauris sanctorum, divisionumque sacerdotium et leviticarum in omnia opera domus Domini, et in universo vasa ministerii templi Domini (*I Paral. ii.*) » Dedit etiam (sicut ibidem sequitur) David Salomoni aurum purissimum in pondere, et argentum, ad facienda utensilia domus Domini. Ut autem hæc descriptio commendabilis haberetur, eamque non de suo, sed de Dei potius dedisse videretur, adjungit David: « Omnia hæc venerunt ad me scripta manu Domini, ut intelligerem universa opera exemplaris (*ibid.*) » Ad ultimum vero infert Scriptura dicens: « Rex autem Salomon amavit mulieres alienigenas multas, filiam quoque Pharaonis et Moabitidas et Ammonitidas, Idumæas et Sidonias et Hethæas de gentibus super quibus dixerat Dominus filiis Israel: Non ingrediemini ad eas; neque de illis ingredientur ad vestras, certissime enim avertent corda vestra ut sequamini deos earum. His itaque copulatus est Salomon ardentissimo cum amore? et averterunt mulieres cor ejus. Cumque jam esset senex, depravatum est per mulieres cor ejus, ut sequeretur deos alienos. Nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor David patris ejus; sed colebat Salomon Astartem deam Sidoniorum, et Chamos deum Moabitarum et Moloch idolum Ammonitarum. Fecitque Salomon quod non placuit coram Domino; et non adimplevit ut sequeretur Dominum, sicut David pater ejus. Tunc ædificavit Salomon fanum Chamos idolo Moab in monte qui est contra Hierusalem; et Moloch idolo filiorum Ammon. Igitur iratus est Dominus Salomoni, quod adversa esset mens ejus a Domino Deo Israel, qui præceperat ei ne sequeretur deos alienos; et non custodivit quæ mandavit ei Dominus. Suscitavit autem Domino adversarium Salomoni Adad Idumæum de semine regio. Jeroboam quoque filius Nabath, servus Salomonis, levavit manum contra legem. Voluit ergo Salomon interficere Jeroboam, et ille aufugit in Ægyptum; et fuit ibi usque ad mortem Salomonis. Reliqua autem verborum Salomonis, et omnia quæ

fecit, et sapientia ejus : ecce universa scripta sunt in Libro verborum dierum Salomonis. Dormivitque Salomon cum patribus suis; et sepultus est in civitate David patris sui (*III Reg. xi*). »

Hæc sunt finalia, quæ in Scriptura canonica inveniuntur de Salomone, quæ, etsi aperta et plana videntur, quædam tamen non perfunctoria digna sunt consideratione. In quibus admonemur et docemur quomodo lugenda sit humana miseria : et solius Dei memoranda et timenda justitia, nostra enim justitia vel nulla est, vel digna fere pro nihilo reputari, quia nec a seipsa incipere; nec per se, in se habet consummari. Unde propheta : Tanquam non habens justitiam, vel forte oblitus aut contemptor illius : « Domine, inquit, memorabor justitiæ tuæ solius (*Psal. lxx*). » Quis itaque legens, vel audiens tot et tantis bonis Salomonem suffultum, sapientia, potentia, divitiis et gloria, quæ divina ei largitas contulit, non eum laudibus effrat; non eum felicem fuisse arbitretur, si tamen ea felicitate indefectivo fruere? Verum cum subsequenter legitur eundem jam ætate provecum in voraginem mercium luxuriæ, tanta sapientia præditum, in errorem lapsum idololatriæ; **366** quis non lugeat humanæ vitæ tam labilem statum? quis non timeat divinæ justitiæ examen tam severum? Restat intelligi ut qui gloriatur, non in se, sed in Domino gloriatur; recolens quod scriptum est, quoniam nullus potest « esse continens nisi Deus det; » et idcirco « adii, inquit, et Dominum deprecatus sum (*Sar viii*). »

Ut video, nec ipsa fortitudo subsistit adamantis, nisi eam conservet sua Deus protectione miserantis. Inde est quod juxta Septuaginta interpretes Amos propheta super murum adamantinum Dominum vidit stantem; qui et in manu sua tenebat adamantem. Adamas lapis est pretiosus, tantæ, ut aiunt, fortitudinis, ut malleo et incude non ledatur, non lima atteratur, non igne corrumpatur, non aliqua vetustate temporis consumatur. Tamen qui contra hæc omnia indomabilis permanet hircini sanguinis calorem non sustinet; sed si ejus tactu polluitur, tota illa fortitudo dissolvitur. Convenienter igitur adamantem Dominus in manu sua tenere et muro adamantino visus est insidere, quia nisi ejus potentia illius fortitudo muniatur; non remanebit lapis super lapidem qui non destruat. Qui enim non expavit ad clangorem hostilium tubarum, qui derisit assultus bellatorum, qui non cessit incursibus balistarum, si hircino sanguine aliquatenus aspergatur tremat, ruit, funditus dissipatur. Lapis adamas quemlibet sanctum miræ fortitudinis, sanguis vero hircinus immunditiam designat libidinis. Quamlibet ergo quis fortis fuerit virtutibus congregatis, si solius libidinis macula polluat: ruit, perit, penitus enervatur. Non ergo mirum si Salomon antea tantofultus virtutum numine postea tam effrenata pollutus libidine graviter de malo in pejus corruit, ut qui iumbos zona fortitudinis non curavit accingere, nec

etiam formidaret a divino cultu recedere. Sed forte miramur, quare Deus hunc tam graviter permisit peccare, quem tantis prius voluit virtutibus adornare. Recolamus Angelum qui per excellentiam sanctitatis, Lucifer est appellatus, divino permisso de cælo corruisse, nec tamen super hoc divinæ est arguenda statera æquitatis, sed illius immutatæ malitia utilitatis. Non est ergo discutiendum quare ita fieri permiserit Deus, sed cum timore sciendum quod ita fieri permiserit Deus. Permittit quippe judicio occulto, sed justo, adamantem de manu sua non rari, sed labi; et cum ad servandum sufficienter fortis sit manus ipsius continentis, sufficit nihilominus ad casum ipsa voluntas elabentis. Elapsus vero etsi cæteros incursus utcumque se putat refellere : hircino tamen sanguini non pervaleat illæsus resistere. Hoc satis convenienter aptatur Salomoni, qui cum multo tempore divina manu visus sit contineri : tandem elapsus, ad tam multa est flagitia devolutus, ut nec ibi se fuisse recoleret, vel potius longe esse ab illa non timeret. Illud ergo quod dixi, Scripturam ad ultimum inferre paulo diligentius attendatur, ut adjuvante Domino, qualiter intelligi debeat, videatur. Via enim retroacta quantumvis præclara fuerit, quodammodo ex fine pensatur : et non qui aliquando bene vixerint, sed qui perseveraverint, commendantur. « Rex, inquit, Salomon amavit mulieres multas, filiam quoque Pharaonis, et Moabitidas et Ammonitidas, et Hethæas, Idumæas et Sidonias, de quibus dixerat Dominus : Non ingrediemini ad eas. » Movet me cum Scriptura divina mulieres alienigenas Moabitidas videlicet et Ammonitidas et cæteras quas Salomon arguitur amasse, generaliter nobis innotuerit cur filiam Pharaonis singulariter expresserit. Quod ideo mihi videtur fecisse vel quia nullam præter illam Salomon Ægyptiam legitur accepisse, vel quam plus cæteris eam credendus est dilexisse, vel quam prius et multo diutius cæteris eam invenitur habuisse. Dictum est enim superius, quia confirmato regno in manu sua antequam sapientem se fore somniaret, affinitate conjunctus est Pharaoni, accipiens filiam ejus, et ducens eam in civitate Domino. Ubi, etsi Scriptura eum aperte non arguit hujus affinitatis quam nec propter illam tunc temporis Deum suum deseruisse, nec deos alienos legitur coluisse : ad extremum tamen satis manifeste declaratur, quod tam propter illam, quam propter alias dignus argui judicatur. Neque enim inter illas quas amasse arguitur, filia quoque Pharaonis poneretur : nisi amando et eam, peccasse probaretur. Dicens quippe Scriptura, quia « Salomon amavit mulieres alienigenas, filiam quoque Pharaonis, » et reliquas quas enumerat, quomodo, et quo fine, tam illam quod cæteras amaverit, evidenter insinuat, cum subjungit : « His itaque copulatus est Salomon ardentissimo animi amore, et averterunt mulieres cor ejus. » Sequitur : « Cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres. » Mira perversitas experimento inno-

tuit, quia, etsi fervet ardor veneris tempore adolescentiæ vel juventutis, frigescit tamen tempore senectutis; et qui intra officinas lumborum tumultuatur, dum ætatis virore confortatur, lege quadam naturæ compellitur tenere silentium, cum processu temporis ætas vergit in senium. Unde cum Abraham jam seni promitteretur filius, respondit: « Putasne centenarius nasceretur illius: et Sara nonagenaria pariet? (Gen. xvii.) » Et paulo post eadem Sara: « Postquam **367** ait, consenui et Dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? (Gen. xviii.) » Hoc est dicere: Cum carnis incentiva jam processu frigescent ætatis, quomodo iterum exercebimus officia voluptatis? In quo manifestum est, quia conveniunt Abraham et Sara non tam appetitu concumbendi, quam spe et desiderio generandi. Denique et David cum senuisset haberetque, ut scriptum est, ætatis plurimos annos, quæsitæ est ei adolescentula virgo, ut foveret eum; et dormiens cum eo calefaceret eum. Inventa est autem Abysag Sunamitis, puella videlicet pulchra nimis, quæ dormiebat cum rege et ministrabat ei, rex vero, inquit, non cognovit eam. Videtis virginem in initio pubertatis, dormientem cum rege sine dispendio virginitatis, quia rex longe factus a finibus juventutis, libidinis expertus erat, patrocinio senectutis. Salomon autem cum senex esset, et lege naturali jam deberet frigescere, ordine perverso exarsit libidine: et in tantum depravatus est amore mulierum, ut etiam sequeretur deos earum.

« Nec erat, inquit, cor ejus perfectum cum Domino Deo suo; sicut cor David patris ejus. » Perfectio ista qua Scriptura divina Salomonem dicit caruisse, quibusdam etiam alteris regibus legitur defuisse; qui, etsi opera magna et præclara fecerunt, non tamen in eodem proposito permanserunt. De Abia quidem filio Roboam dicitur, quia non erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo. Quod autem item Abia, cujus cor perfectum non fuit, reprobus fuerit, ipse textus historiæ patenter ostendit, cum dicit: « Ambulavitque in omnibus peccatis patris sui quæ fecerat ante eum. » Pater quippe ejus Roboam fuerat, de quo in Paralipomenon dicitur, quia cum roboratum regnum Roboam et confortatum, dereliquit legem Domini, et omnis Israel cum eo. Et ad ultimum infertur, quia fecit malum, et non præparavit cor suum, ut quæreret Dominum. Si ergo Abia in omnibus peccatis patris sui ambulavit, constat nimirum quia vitam suam, quemadmodum et ille, non bene consummavit. De Amasia quoque legitur, quia fecit bonum in conspectu Domini, verumtamen non in corde perfecto. Quod autem in corde perfecto non fecerit, patenter insinuat cum subjungit: « Amasias vero post eadem Idumæorum, et allatos deos filiorum Seir, statuit illos in deos sibi, et adorabat eos, et illis adolebat incensum (II Par. xxv.) » Videtis duos istos reges teste Scriptura vitam reprobam habuisse, quorum cor perfectum cum Deo legitur non fuisse. Denique cum vellet commendare Scri-

ptura regem Asa filium ejusdem Abia, cujus modo mentionem feci, sic ait: « Verumtamen cor Asa perfectum erat cum Deo cunctis diebus suis (II Par. xv.) » In qua perfectione nihil aliud mihi quam perseverantia videtur designari, de qua Dominus in Evangelio: « Qui perseveraverit, inquit, in finem, hic salvus erit (Matth. x.) » Etsi enim Asa aliquando invenitur peccasse, credendus est tamen vitam suam bene consummasse, alioqui non diceretur: Cor ejus perfectum cum Deo cunctis diebus suis; sed forte, perfectum aliquot, diebus suis. Quod autem perfectus, id est perseverans fuerit Asa cunctis diebus suis cum Deo, paulo ante aliis verbis innuitur, cum dicitur de eo: « Et fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut David pater ejus (II Par. xiv.) » David quidem, etsi peccatum fecit, a via tamen justitiæ penitus non defecit, sed divino respectu ad justitiam revocatus, in ea inventus est consummatus. Unde et idem David in eadem Regum Scriptura sæpius commendatur, et vel ad commendationem bonorum, vel ad confusionem malorum regum; ejus perfectio ad medium frequenter revocatur. De Josaphat viro justo filio Asa, in Paralipomenon legitur: « Et fuit Dominus cum Josaphat, quia ambulavit in viis David patris sui (II Par. xvii.) » De Ezechia tam in libro Regum quam in Paralipomenon dicitur: « Fecit quod erat placitum coram Domino, juxta omnia quæ facerat David pater ejus (IV Reg. xx.) » De Josia vero in libro Regum: « Fecit, inquit, quod erat placitum coram Domino, et ambulavit per omnes vias David patris sui (IV Reg. xxii); » et in Paralipomenon: « Fecit, inquit, quod erat rectum in conspectu Domini, et ambulavit in viis David patris sui (II Par. xxxiv.) » De Abia vero quem reprobum fuisse supra diximus, liber Regum dicit: « Non erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor David patris ejus (III Reg. xv.) » De Amasia: « Fecit, inquit, rectum, verumtamen non ut David pater ejus (IV Reg. xiv.) » De Achaz vero: « Non fecit, inquit, quod erat placitum in conspectu Domini Dei sui, sicut David pater ejus (IV Reg. xvi.) »

Videtis quia nullus regum istorum perfectum cor habuisse sicut David, vel ambulasse dicitur sicut David, nisi qui justus testimonio Scripturæ coaptatur, nulli vero hoc negatur, nisi cujus vita reproba judicatur. Asa quidem et Josaphat, Ezechia et Josia similitudo David vel perfectio assignatur, quos justos permansisse sermo divinus attestatur. Abia vero, Amasia, Achaz, eadem perfectio denegatur, quos fuisse reprobos in eadem Scriptura declaratur. Hæc nimirum perfectio in libris Regum et Paralipomenon frequenter invenitur, quæ non videtur esse alia, quam perseverans justitia. De hac Josaphat in Paralipomenon loquitur: « Cum enim constituisset Josaphat in Jerusalem levitas et sacerdotes et principes familiarum, ut causam Domini et judicium judicarent habitatoribus **368** ejus, præcepit eis dicens: Sic agatis in timore Domini fideliter et corde

perfecto (*II Par. xix*). » » Quid est : « Sic ageris A fideliter et corde perfecto, » nisi : Bene facietis et perficietis? In eo quod dicit, fideliter, fides sonat quæ per dilectionem operatur, in corde perfecto, perseverantia designatur. Ezechias quoque, cum dixisset ei Isaias propheta : « Præcipe domui tuæ, morieris enim et non vives, convertit faciem suam ad parietem, et oravit Dominum dicens : Obsecro, Domine, memento quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto (*IV Reg. xx*). » Recolens quippe præteritam vitam suam, et attendens præsentem conscientiam suam, videbat se in mandatis Domini usque ad id temporis perseverasse ; et ideo quamvis seret, tali tamen gaudebat perfectione. Ad hanc etiam, ut mihi videtur, perfectionem, ipse David invitat Salomonem. « Tu autem, inquit, Salomon, fili mi, scito Deum Patris, et servi ei corde perfecto (*I Par. xxviii*). » Quia vero hoc humana industria non impletur, nisi divina gratia suffragetur, orat Deus ipse David dicens : « Domine Deus Abraham, Salomoni filio meo da cor perfectum (*I Par. xxxix*). » Orat etiam pro seipso in psalmis : « Perfice gressus meos in semitis tuis (*Psal. xvi*). » Si hæc perfectio, perseverantia est, sicut esse videtur, perseverantia Salomoni defuisse videtur, nisi forte solus ipse excipitur ab eo quod non nisi reprobis ascribi regibus invenitur. Si enim catalogus regum Juda a David usque ad Sedechiam, qui ultimus regum fuit, recenseatur, nullus eorum, sicut bene consideravi, perfectum cor, sicut David, cum Deo suo habuisse negatur, nisi ut paulo ante dixi, Cujus vita reprobata judicatur. Nullus vero perfectum cor habuisse cum Deo sicut David, vel in viis David legitur ambulasse, nisi quem constat bonam vitam optime consummasse. Miror igitur, si forte de solo Salomone inaniter dicitur, quod aliis regibus ad testimonium damnationis ascribitur, ut videlicet in eo solo non habeat effectum, quod legitur cum Deo suo sicut David cor non habuisse perfectum. Quod si ita est, movet me quod adhuc additur. Cum enim de Salomone dixisset Scriptura : « Nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor David ; » paulo post subjunxit : « Et non adimplevit ut sequeretur Dominum, sicut David pater ejus. Non dixit : Non inchoavit ut sequeretur Dominum, sed : « Non adimplevit ut sequeretur Dominum. » Quid est enim adimplevit? Nihil aliud esse videtur, quam : Non perfecit, non consummavit, ad finem usque non perduxit. Si vero poenitentiam egisse affirmaretur ; profecto adimplevit ut Dominum sequeretur. Quis enim adimplet ut sequatur Dominum, nisi qui bonum invenit finem ; vel quis nisi qui adimplet, ut sequatur Dominum, bonum invenit finem? Si autem omnino dicitur Salomon non implevit ut sequeretur Dominum, quia inter sequendum peccavit, potest dici et David non adimplevit, quia et ipse peccavit. Quod quidem dici de eo nefas esse videtur, cum ejus adimpletio id eadem Scriptura maxime commendetur. In eo ipso enim quod arguitur Salomon,

quia non adimplevit ut sequeretur Dominum, sicut David ; eleganter ostenditur, quod adimplevit ut sequeretur Dominum ipse David. Alioquin non diceretur de illo : Non adimplevit ut sequeretur Dominum, sicut David ; sed diceretur : « Non adimplevit ut sequeretur Dominum, sicut nec David. » Constat autem, quia David adimplevit ut sequeretur Dominum ; Salomon vero, ut scriptum est, non adimplevit ut sequeretur eum. Quod si in his verbis alius alicui sensus esse videtur, qui et regulam teneat veritatis, et tamen non obviet saluti Salomonis ; non præjudico melius intelligenti, si tamen quod dixerit, vel ex Scriptura divina colligere, vel majorum testimonio poterit comprobare. Sequitur :

« Tunc ædificavit Salomon fanum Chamos idolo B Moab in monte qui est contra Jerusalem, et Moloch idolo filiorum Ammon. » Quia dixerat Scriptura, cor ejus depravatum esse per mulieres, ut sequeretur deos alienos, nunc dicitur quomodo secutus sit eos, ut videlicet ostendat eum, non solum fuisse depravatum, verum etiam depravatorem aliorum. « Ædificavit, inquit, fanum Chamos in monte qui est contra Jerusalem. » Non suffecit ei latera sua inclinare mulieribus alienigenis, nisi deos earum etiam adoraret, atque ad adorandum ceteros etiam invitaret. Ad hoc enim fanum Chamos ædificavit, ut illuc populus conveniret, et exemplo regio communitus, fronte libera cultui dæmonum deserviret. Quis enim de populo videns regem sapientissimum, fanum ædificasse, genua curvare dæmonibus, non ad idem sacrilegium excitetur ; præsertim cum ad illud populus ille pronus fuisse semper legatur ? Si enim Scripturas veteres velitis recensere ; invenietis populum illum duræ nimis fuisse cervicis et oblitum divini cultus, in idololatriam multoties lapsum ; et quamvis ab ea divinis flagellis revocaretur, ad eandem tamen frequenter relapsum. Accepta igitur occasione a rege, idololatra factus est populus Dei : et relicto templo quod ex præcepto Domini in monte Moria fuerat constitutum, in fano quod in monte contra Jerusalem rex ædificavit idolum Chamos, idem populus adoravit. Et bene in monte contra Jerusalem idem fanum legitur constitutum, ut quemadmodum cultus cultui contrarius habeatur, ita et mons 369 monti contrarius diceretur. In monte quippe Moria templum Domini positum erat. Et mira invidentia hostis antiqui, qui, quoniam eadem cum Deo non potest possidere, filiam saltem vult habere. Quia igitur cultum divinum in monte videbat celebrari : in monte quo fanum sibi voluit dedicari, ut fano suo templum Domini aliquatenus obumbraretur, et mons Moria monte contrario premeretur. Hoc est nimirum unde gloriatur in corde suo : « Sedebo, inquit, in monte testamenti, et ero similis Altissimo (*Isa. xiv*). » Et notandum, quia in quo ædificatum est templum Domini mons Moria dictus est ; hoc est mons visionis, in quo vero fanum Chamos, mons appellatus est offensionis. Quia enim offerentes sibi in templo suo Deus videre dignatur ; merito locus ipse tali nominae

decoratur; ut in ipso vocabulo rei veritas demonstratur, et offerentium devotio spe videndi a Deo confortetur. Ipse est nimirum mons, in quo et Abraham offerentem Isaac filium suum, Deus obedientiæ merito vidit, unde, ut scriptum est: « Usque in præsentem diem dicitur: In monte Dominus videbit (Gen. xxi). » Mons vero in quo Salomon fanum Chamos ædificavit, dictus est recte mons offensionis, quia et in eo offenditur Deus, et cultores divinæ religionis. Hæc sunt illa excelsa, quæ in sui monumentum erroris invenitur Salomon posteris reliquisse quæ longo tempore post Josias, rex iustissimus legitur destruxisse. Atque in hunc modum, inquit, fecit universis uxoribus suis alienigenis, quæ adolebant thura et immolabant diis suis. In hoc ostenditur, quia non uni tantum Deo gentium, sed multis fana vel idola fabricavit; non unum tantum, sed multos adoravit. Cum enim dicitur, quia in hunc modum fecit universis uxoribus suis alienigenis, patet quia ut satisfaceret voluntatibus omnium, quarum deperibat amore, deos earum coluit voluntario devictus errore. Unde etiam colligitur, quia non sine culpa filium quoque Pharaonis amavit, et propter illam deos Ægyptios, sicut et cæteros, adoravit. Sequitur: « Igitur iratus est Dominus Salomoni, quod aversa esset mens ejus a Domino Deo Israel; et non custodivit quæ mandavit ei Dominus. » Post hæc verba nihil in Scriptura canonica legitur de Salomone unde pœnitentia ejus possit vel evidenter approbari, vel saltem aliquatenus æstimari.

Quia igitur de præmisso capitulo utcumque dixi, quod mihi videbatur? nunc æstimo demonstrandum quibus testimoniis quod dixi muniat, ne forte saluti Salomonis videar invidere, et ob hoc, ad voluntatem meam præsumptuose magis quam veraciter Scripturas detorquere. Scio enim quosdam graviter ferre, si Salomon pœnituisse negatur, procliviores ad credendum quod famam loquacem Judæis garrimentibus audiunt ventilare, quam quod ecclesiastici doctores inveniuntur in suis litteris affirmare. Isidorus, Hispanensis episcopus, cum de his quæ ante hoc capitulum de Salomone leguntur, allegorizans aliqua perstrinxisset, videlicet de ædificatione templi, de sapientia ejusdem Salomonis, qua in scribendo floruit, de judicio meretricum, de regina Austri; ad extremum conclusit. Jam porro de cæteris operibus ejus quid dicam, quem vehementer arguit sancta Scriptura atque condemnat, nihilque de pœnitentia ejus, vel in eum indulgentia Dei omnino commemorat, nec prorsus occurrit quid saltem in allegoria boni significet hæc ejus stenda submersio, nisi forte quis dicat mulieres alienigenas, quarum amore exarserat, significare ecclesias electas ex gentibus? Posset hoc fortasse non absurde intelligi, si illæ propter Salomonem desererent deos suos; et colerent Deum ejus. Cum vero ipse propter illas, offendit Deum suum, et coluit deos earum; non est quid inde boni conjectari possit. Nec tamen nihil arbitror significari, sed malum, sicut de uxore Eliabique Loth diximus. Ap-

paret enim in persona hujus Salomonis mira excellentia, et mira submersio. Quod igitur in illo diversis temporibus exstitit prius bonum et posterius malum: hoc in Ecclesia in isto adhuc sæculo simul uno tempore ostenditur. Nam bono illius bonos Ecclesiæ, malo autem illius malos Ecclesiæ significatos puto, tanquam in unitate unius arcæ, sicut in uno illo homine bonos in granis, malos in paleis, aut in unitate unius segetis, bonos in tritico, malos in zizaniis. Cum dicit Isidorus, quia sancta Scriptura nihil de pœnitentia ejus, vel in eum indulgentia Dei omnino commemorat, satis ostendit, quia in ipsa Scriptura, nec illius pœnitentia patenter potest intelligi, vel latenter aliquatenus colligi. Cum dicit inferius, quia in illo diversis temporibus exstitit prius bonum, et posterius malum; manifeste vult intelligi illud et bene inchoasse, et male terminasse. Neque enim dixit: In illo exstitit prius bonum, et posterius malum, et iterum bonum, quod profecto dixisset, si pœnitentiam ejus astruere voluisset; sed in illo, inquit, exstitit prius bonum, et posterius malum, et de bono illius nihil repetiit. Ut autem idem Isidorus, tam ista, quam cætera quæ per totum hujus libelli sui corpusculum dispersit majorum testimonio commendaret, in præfatione totius operis sic ait: Sumpta itaque sunt hæc ab auctoribus, Origene, Victorino, Ambrosio, Hieronymo, Augustino, Cassiano, Fulgentio, ac nostris temporibus insigniter eloquente Gregorio. Utrum autem omnes **370** isti de Salomone locuti sint, vel quid de eo locuti sint, nondum ad liquidum comperi; neque enim omnium illorum libros legi. Victorini quidem nullum librum adhuc me legisse memini; reliquorum vero non omnes, sed aliquot legi. Quæ igitur in illorum, vel in quorundam etiam aliorum libris de Salomone reperi, ducam ad medium; si tamen ea quæ mihi aliquando contulit lectio, non oblitteravit importuna oblivio.

Origenes in libro Numerorum homelia vicesima, cum de Salomone loqueretur: « Si relegas, inquit, quæ scripta sunt de Salomone, invenies eum et quidem cum esset sapientissimus, multis mulieribus latera sua inclinasse. Ille ergo cum esset sapientissimus, et ingentibus apud Deum meritis; tamen quia se tradidit multis mulieribus, deceptus est. Ego puto quod multæ mulieres, multa dogmata et multarum gentium diversæ philosophiæ nominentur. Qui cum singula agnoscere et perscrutari, utpote vir scientissimus et sapientissimus, voluisset; semetipsum intra legis divinæ regulam tenere non potuit; sed decepit eum Moabitica philosophia, et persuasit ut idolo Moabitico immolaret. Similiter et Ammonitarum, et reliquarum gentium. Grande ergo est, et vere opus Dei, tam multis dogmatibus, quasi mulieribus inisceri, nec tamen a veritatis regula declinare, sed constanter dicere: « *Sexaginta sunt reginæ et octoginta concubinae, et adolescentulae, quarum non est numerus: una est tamen columba mea (Cant. vi).* » In his verbis Origenis nulla sonat pœnitentia Salomonis, sed deceptus asseritur, quia multis mulieribus

se tradidit, et semetipsum intra legis divinæ regulam tenere non potuit. « Et ideo grande est, inquit, et vere opus Dei, tam multis dogmatibus, quasi mulieribus misceri; nec tamen a veritatis regula declinare, sed constanter dicere: *Sexaginta sunt reginæ, et octoginta concubinæ, una est tamen columba mea.* » Per quod videtur innuere, quia Salomon hoc quidem dixit, sed constanter non dixit, constanter autem dicere nihil est aliud quam in finem perseverare. Unde Beda super Lucam ait: « Non inchoatio patientiæ, sed perseverantia cœlestis regni gloriam donat, quia nimirum perseverantia quæ alio nomine constantia vocatur, robur quoddam et fortitudo mentis cunctarumque est columna virtutum. » Idem Origenes in Homelia vicesima septima super Lucam, in qua ostendit Matthæum et Lucam diversos generationis Christi potuisse auctores, sic ait: « In Matthæo nominatur conjux Uriæ, quæ violavit viri torum. Quia enim Dominus noster atque Salvator ad hoc venerat, ut hominum peccata susciperet, propterea descendens in mundum, assumit peccatorum hominum, vitiosorumque personas, et nasci voluit de stirpe Salomonis, cujus peccata conscripta sunt, et Roboam, cujus delicta referuntur. Quando vero de lavacro conscendit et secundo ortus esse describitur, non per Salomonem, sed per Nathan nascitur; qui ejus arguit patrem super Uriæ mortem ortumque Salomonis. » In his etiam verbis satis manifeste Salomonem, quemadmodum et Roboam Origenes accusat, et nulla eum pœnitentiæ assertionem excusat. Matthæus quidem cujus propositum fuit a superioribus ad inferiora descendendo nativitatis Christi seriem texere, eidem generationi voluit vitiosorum hominum personas inserere, ut eum ostenderet de peccatoribus natum, qui in carne venerat damnare peccatum. Ideo Salomonem et Roboam nominavit, « quorum, ut ait Origenes, peccata conscripta sunt. » Lucas vero ab inferioribus ad superiora conscendens Christum non descendente in mundum, sed de lavacro baptismi ascendente describit, et seriem generationis a Joseph inchoans, ad ipsum usque Deum perducit. Cum enim de Christo baptizato dixisset, et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur filius Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Matath, qui fuit Levi, sursum versus per ordinem currens, ad hoc, seriem nominum conclusit, ut diceret, qui fuit Sem, qui fuit Adam, qui fuit Dei. In hoc igitur catalogo, cujus Deum finem, vel litem ponere voluit, Salomonem, et Roboam Lucas ponere noluit, ne restis, quæ tam sancto fine consummatur, Salomonis, cujus peccata conscripta sunt, insertione turparetur. Nathan vero prophetam loco ejus inseruit: qui non solum non arguitur, verum etiam David regem patrem Salomonis humili pœsumptione corripuit. Voluit autem quidam Nathan prophetam, qui super Uriæ mortem David corripuit, non fuisse filium ipsius David, sed filium Samaan, fratris David. Qui et altero nomine, ut aiunt, appellatur Jonathan: sed cum dicitur propheta,

A non dicitur Jonathan, sed solummodo appellatur Nathan. Verumtamen David Nathan filium genuit, quem sive prophetam, sive non prophetam catalogo suo pro Salomone Lucas inseruit.

Augustinus in secundo Tractatu de psalmo octogesimo nono, sic dicit: « Promisit ex semine ejus in æternum aliquid, et natus est Salomon. Factus est autem tantæ sapientiæ tantæque prudentiæ, ut promissio Dei de semine David putaretur impleta. Sed cecidit Salomon, et dedit locum sperandi Christum. Hic dicturus tibi erat Deus: Juravi quidem et promisi, sed iste noluit perseverare. Quid ergo? Domine Deus, non præsciebas istum non perseveraturum? Utique sciebas. **371** Quare ergo in non perseveraturo mihi, quod in æternum esset, promittebas? » Idem Augustinus in Tractatu de psalmo centesimo vicesimo sexto sic dicit: Salomon mulierum amator fuit, et reprobatus a Deo est. Sed si, illo cadente, quæ per ipsum dicta sunt delentur, judicaretur quia ipse dixerat, non per illum dicta erant. » Videtis quia Augustinus in prius dicto psalmo Salomonem dicit non perseverasse, in sequenti autem reprobatum a Deo, cum tamen ea quæ scripsit reprobata non sint. Idem Augustinus in decimo septimo De civitate Dei, sic loquitur de David et Salomone: « Regnavit, inquit, David in terrena Hierusalem filius cœlestis Hierusalem, divino multum testimonio prædicatus, quia et delicta ejus tanta pietate superata sunt per saluberrimam pœnitentiæ humilitatem ut prorsus inter eos sit, de quibus ipse ait: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Psal. xxxi).* Post hunc regnavit eidem populo universo Salomon filius ejus, qui suo cœpit patre vivente regnare. Illic bonis initiis malos exitus habuit, quippe secundæ res quæ sapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt quam profuit ipsa sapientiæ, etiam nunc et deinceps memorabilis, et tunc longe lateque laudata. » Evidentior de Salomone sententiam Augustinus proferre non potuit, quam dicendo: Hic bonis initiis malos exitus habuit. » Quod utique non dixisset, si eum pœnituisse cognovisset. Si enim in finem veraciter pœnituit, non malos, sed bonos exitus habuit. Denique Augustinus ante mortem suam, cum in Scripturis divinis jam quadraginta annis exercitatus esset, libros quos a primordio conversionis suæ usque ad id temporis scripserat, diligenter retractavit; et ducentos triginta duos inveniens, præter epistolas et tractatus populares, quidquid in illis dignum reprehensione videbatur, partim reprehendendo, partim defendendo et exponendo, quomodo intelligi deberet excerpens, in uno volumine copulavit. Librum itaque De civitate Dei inter cæteros retractavit; et tamen quod de Salomone dixerat, dignum corrigi nequaquam judicavit. Qui si per tanti spatium temporis, vel ex Scriptura canonica, vel ex præcedentium Patrum veracibus scriptis pœnitentiæ Salomonis percepisset, malos eum exitus habuisse, vel non dixisset, vel dictum procul dubio arguisset.

Gregorius papa, quem loco et tempore constat A longe ab Augustino fuisse, invenitur eidem sententiae assensum præbuisse. Ait enim in secundo libro *Mortalium*: « A qualitate temporis finis exprimitur actionis, sicut non rediturus ad veniam ad traditionis perfidiam nocte Judas exisse perhibetur, cum egrediente illo ab evangelista dicitur: *Erat autem nox* (*Joan. xii*). Hinc etenim et iniquo diviti dicitur: *Hac nocte animam tuam repetunt abs te* (*Luc. xii*). Anima quippe quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti; sed in nocte memoratur. Hinc est quod Salomon, qui sapientiam non perseveraturus accepit, in somnis hanc et nocte accepisse describitur. » Hæc sunt verba Gregorii. Videte ergo quid dixerit: « Sapientiam, inquit non perseveraturus accepit: et ideo in somnis hanc, et nocte accepit. » B Quod autem hanc perseverantiam, finem intelligi voluerit, salis manifestat, cum dicit: « A qualitate temporis, finis exprimitur actionis. » Judam quippe et iniquum divitem male finisse nequaquam dubitatur, quod a qualitate temporis, ut ait Gregorius, designatur. Si autem Salomon, quem eis adjungit penitendo ad lucem veræ sapientiæ remeavit, ad quam procul dubio, quemcunque veraciter penitet, redit: apud ipsum a qualitate temporis, non finis, sed medium exprimitur actionis. Cum ergo dixisset Gregorius: « A qualitate temporis finis exprimitur actionis, » non debuit hoc probare exemplo Salomonis, cujus actio finem lucidum habuit, si tamen penituit. Movet itaque me quod superius movere me dixi, quid videlicet sibi vult quod Scriptura C sacra dicit: « Quia Salomon evigilavit et intellexit quod somnium esset (*III Reg. iii*). » Cum enim somno felici teneretur, putabat forte fixum ac solidum esse quod videbat; cum autem dormire destitit, intellexit perfunctorium ac volaticum fuisse quod viderat. Quid hoc significat? Quid, quæso, nisi quia non erat permansurus in ea sapientia quam somniando accepit, sicut et in ipso somno, in quo sapiens factus est, non permansit? In eo quippe quod in somnis videmus, non permanemus; et tunc primum nos dormire pro certo cognoscimus, cum dormire desistimus. Felix itaque Salomon, si nunquam evigilasset, qui quod somnians meruit obli-

(107) Id est in opere sine litteris. De hoc Fulgentio hæc habet Fabricius Bibliothecæ med. et inf. lat., t. II, p. 213: « Fabius Claudius Gordianus Fulgentius V. C., auctor libri prosæ scripti et distributi in libellos xiiii, quorum titulus: *De ætibus mundi et hominis opus mirificum, sine litteris*, nam in toto primo libello de Adamo nullum A, in secundo de Abele nullum B, in tertio de Caino nullum C, atque ita in cæteris. Edidit ex codice Sorbonico (in quo perinde, ut apud Sigebertum cap. 28 Fulgentio Ruspensi præter rem tribuebatur) et notis illustravit Jacobus Hommey (*Journal des Savants*, a. 1694, pag. 757), Pictavii 1694, 8, addito etiam specimine Petri de Riga, recapitulationum utriusque Testamenti, versibus elegis, quas integras publici juris fecit Polycarpus Leyserus in *Historia poeseos mediæ ævi*, pag. 705-727, in quibus similiter prima sectio sive distinctio nullum habet A, secunda nullum B, atque ita ad Z usque.

PATROL. CCIII.

nere, vigilans non potuit, imo noluit custodire. Defectus igitur somniandi defectum sonuit sapiendi; nox in qua se cum evigilasset invenit, tenebras indicat peccatorum, ad quas cum desipuisset devenit. Denique vix invenietis aliquem sanctorum, qui sapiens factus sit somniando, imo quisquis invenitur sapientiam habuisse adeptus est eam, non nisi vigilando, etsi enim quibusdam antiquis patribus locutus est Deus, sive per visiones, sive per somnia, sicut ad Aaron et Mariam dicit: « Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, et per somnium loquar ad illum (*Num. xii*), » non tamen donum sapientiæ cuiquam somnianti, ni fallor, legitur contulisse, ne appetitores ejus, non ad studium et diligentiam, sed ad otium et somnolentiam videretur animasse. 372 De apostolis quidem vigilantibus Lucas dicit: « Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas (*Luc. xxiv*). » Joannes quoque evangelista, qui fluentia verbi Dei de fonte Dominici pectoris hausit, gratius quippe ex illo fonte bibuntur aquæ, supra Christi pectus in cœna non dormisse legitur, sed recubuisse (*Joan. xxi*). Apud litteras sæculares, quasi per somnium recolo me legisse, quod in monte Parnasso Ennius somniavit, et sic repente poeta prodivit. Unde et a posteris idem poeta non magnopere commendatur, imo in suis tam scriptis quam actibus, non solum dormire quod et bonus quandoque fecit Homerus, sed dormire et enerviter stertere judicatur. Salomonis autem sapientia etsi commendabilis, quia divinitus est collata, ei tamen non utilis, quia non permansit in ea, dum, ut verbis Augustini utar: « Secundæ res, quæ sapientium animos fatigant, magis ei obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia. et nunc, et deinceps memorabilis, et tunc longe lateque laudata. » Hoc idem et Papa Gregorius affirmat, dum exemplo ejusdem Salomonis a qualitate temporis finem dicit exprimi actionis.

Fulgentius sine litteris (107), libro octavo, absque h. « Dens meus, quid sibi vult tam secreta mi judicii dispensatio? Cur maculosi criminis soboles successu paterni fruitur regni? Nunquidnam oportuerat, ut Salomon adulteriæ vulvæ contagione turpatus, aut ædificandi templi meritum caperet,

Hujusmodi iliadem *λεπογράφματα* singulis litteris per singulos libros diminutis, Græcis olim versibus scripserat Nestor Larandensis, atque Odysseam Thryphiodorus, de quibus dictum libro II Bibliothecæ Græcæ, cap. 5. Fulgentiani scripti alium codicem manu exaratum, sed posterioribus libris mancom, laudat Sanderus parte II Bibliothecæ Belgicæ ms., pag. 23. In hoc non Fabius, ut ab Hommeyo, sed Flavius Claudius Gordianus Fulgentius appellatur. Tamen Bollandus eodem mutilo usus codice etiam Fabium appellat tomio I Januar., p. 972. *Libycum sive Afrum se non uno loco auctor fatetur, idque opus, Xenophontis poetæ Græci imitatione aggressum: conjectet aliquis Claudium fuisse, Gordiani filium, Fulgentii Ruspensis patrem, qui ex Italia quo Genserici furor parentem exturbaret, reversus in Africam, avitis possessionibus ac domo spoliatus merito in publicas rapinas invecus lib. I avari potuit, etc.* » Hæc Bollandus.

21

aut sapientiæ thesauros indagaret; aut paterni regni successor, ac potentior fieret? Sed vide quia criminis filius, crimen incurrit, et adulterinum germen non bono termino consummavit. Licet ab byssopo usque in cedros Libani disputet, licet Austri reginam suam sapientiam admirantem expectet, quamvis templum ineffabile construat, spiritibus jubeat, prudentia confluat, judiciis calleat, divitiis fulgeat, auro rutillet, gemmis ardeat; tamen cauteriavit in vita quidquid insitum traxerat de natura, et quod omnibus deterius est, gentiliū deorum in senectute jam non prudentissimus, sed impudicus cultor. » Cum dicit Fulgentius, quia Salomon criminis filius et adulterinum germen non bono termino consummavit, satis aperte ejus pœnitentiam abnegavit, adjungens quantum illius senectus religioni fuerat inimica, dum eam non prudentia conservavit, sed sicut ait : « Cultura polluit impudica. »

Paschasius Ecclesiæ Romanæ diaconus, vir divinis litteris apprime eruditus; cujus sanctitatem et scientiam Gregorius in quarto libro Dialogorum commentū de Salomone sic loquitur : « Semen ejus in æternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum et testis in cœlo fidelis, ergo qui volunt de Salomone hoc dictum accipere cogitent quomodo thronus ejus sicut sol in conspectum Dei Patris fuerit, cum Scriptura sancta dicat quod aversum sit cor ejus propter concupiscentiam feminarum, et adoraverit Astaroth, et Chamos deum Sidoniorum ac reliqua portenta gentium. Unde ad ultimum infert Scriptura, quod non erat Deus cum Salomone; si ergo non erat Deus cum eo, quomodo thronus ejus in conspectu Dei Patris sicut sol fulgebat, præsertim cum et fœdatus omni immonditia libidinis, et propter idololatriam sit condemnatus? vel unde in cœlo fidelis, qui supra terram idola venerando falsus inventus est testis? Sed quia nequaquam de eo istud potest intelligi, necesse est super Christo velit nolit inimicus interpretari. » Hæc sunt verba Paschasii de Salomone, in quibus dicit eum et super terram idola venerando inventum esse testem falsum, et propter idololatriam condemnatum.

Beda, presbyter, qui præcedentium Patrum libros tanto studio et assiduitate invenitur legisse, ut multa sicut in illis posita sunt, sic omnino et in suis inveniantur posuisse, in libello quem scribit ad Nothel minimum de quibusdam quæstionibus libri Regum cum Josiam commendaret, sic locutus est : « Excelsaque erant in Hierusalem ad dexteram partem Montis offensionis quæ ædificaverat Salomon rex Israel Astaroth idolo Sidoniorum et Chamos offensionis Moab polluit rex et contrivit statuas, videlicet Josias de quo loquebatur, et addidit de Salomone : Ubi, ni fallor, ostenditur, quod utinam non ostenderetur, quia videlicet Salomon de admissa idololatriæ scelere nunquam perfecte pœnituit. Nam si fructus pœnitentiæ dignos faceret, satageret ante

omnia ut idola quæ ædificaverat, de civitate sancta tollerentur; et non in scandalum stultorum, quæ ipse cum fuisset sapientissimus, erronea faceret quasi sapienter ac recte facta relinqueret. » Hæc eadem verba sicut in libello Bedæ posita sunt, Anglosinus et Rabanus, qui posteriores Beda fuerunt, in suis quoque libris posuerunt.

Quia dixi aliqua quæ pœnitentiæ Salomonis luce clarius inveniuntur, adversari dicam et ea in quibus eadem ut quidam volunt videntur affirmari, ne videar tacere ex industria quod illi nolunt reticere. Inveni quippe quædam foliola, in quibus ad testimonium pœnitentiæ ejus quædam conscripta erant, quæ de sanctorum opusculis Patrum excepta erant. Ea igitur ducam ad medium quæ ibi collecta inveni, ne tacendo offendam eos qui plus justo compatiuntur Salomoni. « De prævaricatione, inquit, regis Salomonis quid sanctus Augustinus, doctor egregius, **373** senserit quid interpretes et expositor divini legis Hieronymus de ejus pœnitentia scripserit vel ubi illum catholice fidei defensor Ambrosius sanctum appellaverit, paucis intimabo. » Et subjungit : « In expositione libri Geneseos ad litteram libro undecimo Augustinus de eo : Salomon, inquit, vir tantæ sapientiæ nunquidnam credendum est quod in simulacrorum cultu credidit esse aliquid deitatis? Non : sed mulierum mori ad hoc malum trahenti resistere non valuit, faciens quod sciebat non esse faciendum, ne suas, quibus deperibat atque defluebat mortiferas delicias contristaret. » Hæc nimirum Augustinus in libro undecimo de Genesi dicit; sed si quis diligentius attendat circumstantiam lectionis, in his verbis non excusationem, sed accusationem inveniet Salomonis. Neque enim hoc dicit Augustinus ad comprobandum quod Salomon pœnitentiam egerit, sed ad ostendendum quod prudenter, id est scienter peccavit, cum id non esse faciendum procul dubio sciret et tamen contempto Deo, voluntati mulierum obediret. Sic et ille primus Adam prudenter peccavit cum sciens non esse faciendum quod mulier suadebat, fecit tamen quod illam velle pertinaciter attendebat, ne quam sociam acceperat, contristaret, quam credebatur mœrore tabescere si ei licet in malo assensum non præberet. Unde Apostolus : « Adam, inquit, non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit (1 Tim. ii), » pro eo scilicet quod illa credidit verum esse quod serpens sibilavit, ille vero falsum esse et tamen declinavit. De ipso quippe Adam quem dicit Apostolus non fuisse seductum in eo quem prædiximus libro loquitur Augustinus, cujus et gratia Salomonem ducit ad medium, asserens quoque ipsum seductum non fuisse, hoc est non ignoranter, sed scienter peccasse. Quod etiam in libro De civitate Dei decimo quarto manifeste declaravit, cum de Adam similiter loqueretur : « Sicut Aaron, inquit, erranti populo ad idolum fabricandum non consensit inductus, sed cessit obstrictus; nec Salomonem credibile est errore putasse idolis esse serviendum, sed

blanditiis femineis ad illa sacrilegia fuisse compulsum : ita credendum est illum virum conjungi ad Dei legem transgrediendam non tanquam loquendi verbo credidisse seductum, sed sociali necessitudine paruisse. » Ne autem eum vel eos Augustinus excusasse videretur, subjungit de Adam : « Nec tamen minus reus si sciens prudensque, in his igitur verbis nulla pœnitentia commendatur, sed nociva scientia condemnatur, juxta illud Jacobi apostoli : *Scienti bonum facere et non facienti, peccatum est illi* (Jacob. iv). »

Item in foliis : Ambrosius, inquit, in libro Exameron mentionem Salomonis faciens : « Nosce, inquit, te ipsum, o homo, quod non ut ferunt Apollinis Pythii sed Salomonis sancti est, qui ait : Nisi scias te formosam in mulieribus. » Item Ambrosius in Apologia David : « Quid de David dicam, quid de sancto Salomone? Qui, quoniam Judaicum vulgus æstimabat eum venisse pro Christo, ne videretur esse super hominem, natu divino corruit. » Hæc Ambrosius. Ne autem videremur dubitare quare Salomonem Ambrosius dixerit sacrosanctum, qui hæc in foliis scripsit quasi de suo subscripsit : « David, inquit, non dicitur sanctus qui ab omnibus sanctus esse scitur ; sed Salomonem sanctum nobis nominat, ut nobis de pœnitentia ejus dubitationem tollat. » Quod de Aaron quem David sanctum nominat Gregorius Papa in Homelia septima super extremam partem Ezechielis prophetæ dicit, cum illum versiculum de psalmo ad medium ducit : *Et irritaverunt Moysen in castris; Aaron sanctum Domini* (Psal. cv). « Moyses, inquit, non dicitur sanctus, quia sanctus ab omnibus scitur : et Aaron sanctum nominat, ut de vita illius dubitationem tollat. » Quod ergo de Aaron Gregorius dicit hoc iste usurpatorie Salomoni attribuit, cum idem Gregorius qui defert Aaron testimonium sanctitatis, pœnitentiam, ut supra dictum est, denegat Salomonis. Denique idem Ambrosius in eadem apologia David, ubi Salomonem sanctum nominat, ejus tamen pœnitentiam non affirmat : imo, si quis autem velit diligentius inclinare, inveniet Ambrosium Salomonis pœnitentiam abnegare. Sic enim ait : « Quid de Salomone sancto loquar ? cujus posteriora cum gravi errore non careant, vulgus tamen Judaicum ipsum æstimat venisse pro Christo. Et quam multos gravis erroris offensa revocavit ? Major itaque culpa plus profuit ne supra hominem crederetur qui vitio non caruisset humano ? » Cum dicit Ambrosius, quia posteriora Salomonis gravi errore non caruerunt, patenter asserit quod pœnitentiam abjecerunt, quam si ut a quibusdam contenditur, assumpsissent, errore gravi procul dubio caruissent. Quo autem judicio Deus illum in extremis permiserit sic peccare, videtur idem Ambrosius intinere, ne illum scilicet Christum populus æstimaret, si inchoatam sanctitatem sine debito consummaret. Multos igitur ab errore, ut ai., gravis hujus erroris offensa revocavit, dum, ne Christus putaretur, purum hunc esse hominem de-

claravit, et plus profuit culpa militans saluti electorum, quam justitia perseverans uni utilis in perniciem plurimorum : non ergo moveat si in his quæ prædiximus locis, verum etiam in quibusdam aliis Salomonem Ambrosius sanctum appellat, quæ perquirere et ad medium ducere non est necessarium, cum semel vel iterum invenisse sufficiat. Philippus quoque in primo libro super Job, sanctum eum dicit : **374** « Sicut, inquit, sanctus Salomon dicit : *Fructus autem impiorum peccata*. Et alibi in sequentibus, et forte in aliorum opusculis Patrum similiter poterit inveniri, si quis voluerit vel potuerit diligentius incumbere lectioni. Cæterum quantum mihi videtur, non per hoc Salomon pœnituisse comprobatur, nec quod dicitur sanctus, cogit intelligi eum ad sanctitatis regulam in extremis rediisse, sed eum sanctum aliquando fuisse. Sicut enim Petrus Satanas appellatur, sapiens non quæ Dei sunt, sed quæ hominum, qui tamen in eo proposito non remansit ; sic nimirum Salomon dici potest merito sanctus, etsi in ea quam habuit sanctitate non permansit. Quod si quis dixerit quia Petrus non invenitur Satanas appellari nisi quando Christo voluit adversari et abjecto vitio quod tali nomine signabatur, nunquam postea Satanas appellatur, recolat Scripturas et attendat, ut Apostolus præcipit, lectioni, et inveniet multos id quod jam non erant, sed aliquando fuerant, appellari.

Apud Matthæum cum Judas Iscariot accedens ad Jesum, oscularetur eum : « Dixit illi Jesus : Amice, ad quid venisti ? » (Matth. xxvi.) Patet quia eum vocat amicum quem sciebat jam non esse sed aliquando fuisse amicum. Neque enim credendum est quod Christus Judas nunquam amaverit, licet in eodem amore nequaquam permanserit. Sicut enim injustus plerumque Deo miserante convertitur et fit justus : sic e regione justus aliquando Deo deserente pervertitur et fit injustus. Quod apud Ezechielem (cap. xxviii) declaratur cum dicitur : « Si impius egerit pœnitentiam, et fecerit judicium et justitiam, vita vivet, et non morietur. Si autem averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem in prævaricatione qua prævaricatus est, et in peccato suo quo peccavit ; in ipsis morietur. » Nec tamen dicendum est quod ibi subjunctum est : « Non est æqua via Domini (ibid.). Verum quia non est necesse ut ad hoc probandum multa de Scripturis testimonia proferamus ; cum in hujus vitæ instabili cursu id non tam legi quam fieri nos ipsi videamus, unum dixisse sufficiat et ad propositum redeamus. Matthæus cum catalogum texeret apostolorum, se ipsum inter cæteros appellat Publicanum : « Philippus, inquit, et Bartholomæus, Thomas et Matthæus publicanus. » Publicani autem eo tempore dicebantur qui publicis negotiis quæ sine peccato vel vix vel non possunt agi, vel sceleribus et flagitiis non verebantur implicari, et contempta bene vivendi censura, quidquid eis inordinate libebat, non ex decreto legis, sed ex decreto perversæ voluntatis per-

petrare licebat. Absit vero ut talis esset Matthæus cum Evangelium scriberet et se in illo publicanum nominaret, sed talis procul dubio fuerat quando ad teloneum residebat? Cæterum Christi vocatione et inspiratione commotus, tam teloneum quam cætera quæ male vel agebat vel habebat, dimisit, et re ipsa vocabuli relegata, rei tamen vocabulum non amisit. Apud eundem Matthæum dicit Dominus: « Pharisei, publicani et peccatores præcedunt vos in regno Dei (Matth. xxi). » Quomodo, quæso, in regno Dei publicani Phariseos præcedunt, qui, nisi publicani esse desierint, ad illud nunquam accedunt? Eos igitur publicanos appellat qui publicani fuerunt et quando ad regnum Dei vel non accedentes, vel tardius accedentes præcedunt, publicani esse procul dubio destiterunt. Marcus Evangelista (cap. ii), cum de ejusdem Matthæi vocatione loqueretur: « Vidit, inquit, Levi sedentem ad teloneum et ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum. Et factum est cum accumberet in domo illius, multi publicani et peccatores simul discumbabant cum Jesu et discipulis ejus. » Istos publicanos et peccatores qui in domo Matthæi cum Jesu discumbabant, non æstimo esse quales antea fuerant: imo non medioerem eos æstimo consecutos gratiam, quos suo digno convivio Christus vocavit ad pœnitentiam. Unde scribis et Phariseis super hoc murmurantibus respondit: « Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam (ibid.). » Hoc est dicere: Non veni vocare vos qui justos (quod non estis) putatis vos esse, sed eos qui se ipsos accusando, quod erant jam meruerunt non esse.

Lucas Evangelista: Unus, inquit, de his qui pendebant latronibus, blasphemabat eum dicens: Si tu es Christus, salvum fac te ipsum et nos. Respondens alter increpabat eum dicens: Neque tu times Deum quod in eadem damnatione es (Luc. xxiii). Et dicebat, inquit, ad Jesum: « Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum. » Cum dicit Lucas quia unus de his qui pendebant latronibus blasphemabat, et alter illum increpabat, tam illum qui blasphemavit quam eum qui blasphemantem increpavit, latronem appellavit, cum nimirum blasphemator latrocinii vitio teneretur, alter vero jam non latro, sed confessor devotissimus haberetur. Hæc pro eo dicta sicut, quod Salomonem Ambrosius sanctum dicit, in quo, quantum videtur, cæteris doctoribus nequaquam contradicit, quorum Augustinus: « Hoc, inquit, bonis initiis malos exitus habuit. » Hoc quippe dicendo, bene illum inchoasse et male consummasse, satis manifeste Augustinus designat, propter quæ **375** initia nomen ei sanctitatis Ambrosius assignat. Sic nimirum et alios quosdam reges, tam Juda quam Israel sancta regni primordia, dicit sermo divinus habuisse, quorum tamen finalia mala idem asserit existisse. Sicut enim Joas, Amasie, Ozie, regum Juda prima opera commendantur, sic profecto eorundem ultima condemnantur. Reges autem Israel quorum diviso regno primus fuit Je-

roboam filius Nabath, unus vero Osee filius Heia, omnes reprobi fuisse cognoscuntur, quorum tamen opera nonnulla commendantur. Ut enim cæteros omittam, Jehu filium Josaphat filii Namsi, quanta laude sermo divinus commendat et quanta eum vituperatio postmodum decoloret: in promptu est audire, si legenti silentium velitis impertire: « Dixit, inquit, Dominus ad Jehu: Quia studiose quod rectum erat et placebat in oculis meis, et omnia quæ erant in corde meo fecisti, contra domum Achab: filii tui usque ad quartam generationem sedebunt super thronum Israel (IV Reg. x). » Et statim adjungit Scriptura: « Posthæc Jehu non custodivit ut ambularet in lege Domini Dei Israel in toto corde suo; non enim recessit a peccatis Jeroboam qui peccare fecit Israel (ibid.). » Sicut rex iste Jehu opera Deo placita primo legitur habuisse, et eisdem operibus calcem detestabilem posuisse, sic nimirum et Salomonem eadem Scriptura dicit Deo primitus placuisse, ad extremum vero cum senex factus esset, iram divinam per mulieres incurrisse.

Sequitur in Foliolis: *Testimonium de Salomonis pœnitentia.* Hoc de libello cujusdam Bacharii assumptum est; sed nomen ejus ibidem positum non est. Ille quidem Bacharius in libello quem ad Januarium scribit, asserens non esse desperandum de quodam fratre qui foveam incidit fornicationis, ducit ad medium ruinam et pœnitentiam Salomonis. « Salomon, inquit, ille mirabilis qui meruit assistrici Dei, id est sapientiæ, copulari, in alienigenarum mulierum incurrit amplexus, et in vinculo libidinis laqueatus etiam sacrilegii errore se polluit, quoniam simulacrum Chamos idolo Moabitico fabricavit. Sed quia per prophetam culpam erroris agnovit, nunquid medicinæ cœlestis extorris est? At forsitan dicas: Nunquam eum in canone lego pœnituisse, neque veniam consecutum. Audi ergo, frater: pœnitentiam ejus quæ non scribitur legibus, fortasse ideo acceptabilem aliqui dicunt, quia non ad faciem populi sed in secreto conscientie, Deo teste, pœnituit. Veniam autem ex hoc consecutum esse agnoscimus, quia, cum solutus esset a corpore sepultum eum inter regum Israelitarum corpora, Scriptura commemorat. Quod tamen alibi peccatoribus regibus alnegatum esse cognoscimus, qui usque in finem vite suæ in proposita perversitate manserunt. Et ideo, quia inter reges justos meruit sepeliri, non fuit alienus a venia, veniam autem ipsam sine pœnitentia non potuit promereri. » Hæc sunt verba Bacharii. « Quia, inquit, per prophetam culpam erroris agnovit, nunquid medicinæ cœlestis extorris est? » Quod Salomon, per prophetam peccatum suum agnovit, et per hanc cognitionem pœnitentiam egerit, miror in quo Bacharius codice legerit; cum hoc in Scriptura canonica nequaquam invenerit. Si enim recenseat libros Regum, vel Paralipomenon vel cæteros quos auctoritate firmatos canonica Ecclesia legit catholica, non inveniet, si

tamen non fallor, quod Salomonem peccantem quisquam propheta vel arguerit, vel admonuerit poenitere: quod tamen de David, vel Asa, vel cæteris quibusdam tam justis quam injustis regibus poterit invenire. Quatuor quidem vicibus, Deus Salomoni locutus fuisse legitur, ubi tamen nullus propheta medius invenitur. Confirmato regno in manu sua, cum esset in Gabaon: « Apparuit, inquit, Dominus Salomoni per somnium nocte, dicens: Postula quod vis ut dem tibi (*III Reg. iii*); » et infra: « Cum texisset domum quam ædificabat, laquearibus cedrinis, et ædificasset tabulatum super omnem domum, factus est, inquit, sermo Domini ad Salomonem dicens: Domus hæc quam ædificas, si ambulaveris in præceptis meis, firmabo sermonem meum tibi quem locutus sum ad David patrem tuum (*III Reg. vi*), » etc. Longe post: « Cum perfecisset, inquit, Salomon ædificium domus Domini, apparuit ei Dominus secundo sicut apparuit et in Gabaon. Dixitque Dominus ad eum: Exaudi vi orationem tuam (*III Reg. ix*), » etc. Ad extremum cum tam libidine quam idololatria offensam divinam incurrisset: « Iratus est, inquit, Dominus Salomoni, eo quod aversa esset mens ejus a Domino Deo suo, et non custodivit quæ mandavit ei Dominus. Dixit itaque Dominus Salomoni: Quia habuisti hoc apud te, et non custodisti pactum meum, et præcepta mea quæ mandavi tibi (*III Reg. xi*), » etc. Neque hic, neque alibi postea Salomon in Scriptura canonica peccatum suum per prophetam legitur agnovisse, ut per hoc medicinam cœlestem credendus sit invenisse. Denique Abias propheta Silonites cum prædicaret Jeroboam filio Nabath, quod regnurus esset super decem tribus Israel: « Apprehendens, inquit, Abias pallium suum novum scidit in duodecim partes, et ait ad Jeroboam: Tolle tibi decem scissuras. Hæc enim dicit Dominus: Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis: et dabo tibi decem tribus; eo quod dereliquerit me; et non 376 ambulaverit in viis meis sicut David pater ejus, te autem assumam et regnabis (*ibid.*). » Et finito sermone Abiæ Silonitis, infert Scriptura: « Vcluit ergo Salomon interficere Jeroboam (*ibid.*). » Ex quo potest colligi, quoniam ea quæ fuerat propheta locutus, quod scilicet Jeroboam esset regnurus, Salomon quidem cognovit, sed hæc cognitione medicinam cœlestem vulneri suo non admovit, dum eum quem divina voluntas regnare disposuit, invidiæ reus et homicidii interficere voluit. At ille « surrexit, inquit, et aufugit in Ægyptum: et fuit in Ægypto, usque ad mortem Salomonis (*ibid.*). »

Quod si ad Josephum Judaicæ scriptorem antiquitatis Bacharius velit recurrere, ut quod de Salomone asserit illius patrocinio velit defendere, non inveniet quod ille asserat Salomonem poenituisse. Quamvis dicat ad eum prophetam venisse. Ne autem videar injuste Bachario subtrahere, Josephi verba ducam ad medium. « Salomon, inquit, irrationabili

A amore constrictus ducens uxores numero septuaginta et trecentas concubinas, super has autem, et filiam regis Ægyptiorum, repente captus ab eis est; ita ut earum quoque sequeretur culturas. Ætate siquidem procedente et ratione propter tempus pariter infirmante, cum jam non posset studia paterna retinere, deum quidem proprium duarum uxorum juxter honorabat. Venit ergo propheta, missus a Deo dicens, quia neque iniquitas ejus latet eum, neque diu in his esset lætaturus. Hæc audiens Salomon contremuit, et valde turbatus est, et ex omnibus pene bonis in quibus erat repente mutatus. » Hæc Josephus de Salomone. Quomodo autem ex omnibus pene bonis in quibus erat repente sit mutatus, declarat cum adjungit: « Non multo, inquit, tempore transeunte ex quo ei hæc ipsa venire prædicta fuerant a propheta, mox suscitavit super eum Deus inimicum Adher nomine. Et paulo post tempore, inquit, quo jam Salomon in malis erat propter prævaricationes prædictas, et Dei ariter ram dimissus, Adher a Pharaone venit in Idumæam, et cum jam non posset eum Salomon colligere quod multis præditiis servabatur, recessit facies ejus invisita, surgensque inde venit in Syriam. Junctus autem illic cuidam Raaz nomine et usque amicitia copulatus, cum haberet circa se latronum maximam multitudinem, ascendens et tenens Syriam rex ejus effectus est. Tunc quoque discurrens, Israelitarum provinciam affligebat; et adhuc Salomonem vastabat. Inter hæc autem Jerobeam, filius Nabathe, surrexit contra Salomonem, cognoscens autem Salomonem ejus voluntatem et dolum, quærebat ut eum comprehendens interficeret. » In his verbis Josephi nulla sonat poenitentia Salomonis, sed peccatum ejus, et eodem peccato exigente tam ipsius quam totius afflictio regionis. Et concludit: « Mortuus est itaque Salomon valde longævus, et sepultus est in Hierosolymis cunctos felicitate et prudentia et divitiis reges excellens, præter illa in quibus circa senectutem deceptus mulierum ardore prævaricatus est. » Quod autem prævaricatus non poenituerit, longe superius idem Josephus manifestat cum dicit: « Dum fuisset, inquit, Salomon omnium regum gloriosissimus atque religiosissimus, et prudentia, et divitiis excelleret universos qui ante eum Hebræorum tenuerunt principatum, non in his usque ad vitæ suæ terminum permansit, quoniam relinquens solemnium custodiam paternorum, circa mulieres et veneram intemperantiam turpiter exardescens, non simili fine rerum quo David conversatus est. » Videtis quia et Josephus dicit Salomonem non simili fine conversatum quo et David, sicut Scriptura canonica dicit, quod superius satis discussum est: Quia non erat cor ejus cum Domino sicut David; et non adimplevit ut sequeretur Dominum sicut David. Si autem veraciter poenitisset, quod nulli dubium est fecisse David, veraciter dici posset conversatus simili fine rerum quo et David. Nihil ergo aliud in his verbis Josephi sonat quam

Salomonis peccatum. Et nulla ejus pœnitentia post peccatum.

Ad Scripturam canonicam et ad Bacharium revertamur. « Dormivit, inquit Scriptura, Salomon cum patribus suis, et sepultus est in civitate David (III Reg. 11). » Hinc etiam Bacharius conatur argumentari, quod ideo Salomon salvus debeat judicari, quia de sepulcris regum non invenitur excludi, unde nonnulli regum leguntur exclusi. « Sepultus est, inquit, in civitate David: civitas David dicta est Sion, quæ et Hierusalem. Unctus quippe in regem David super Israel, abiit, inquit, in Hierusalem: hæc est Jebus; et cœpit arcem Sion, quæ est civitas David. Habitavit autem David in arce, et idcirco appellata est civitas David. Ibi sepultus est David, sicut scriptum est: *Dormivit David cum patribus suis, et sepultus est in civitate David* (ibid.). Ibi omnes post David reges Juda numero duodecim tam justis quam injustis usque ad Ezechiam, sepulti leguntur; sed, eadem Scriptura teste, de sepulcris regum nonnulli excluduntur. De Joram quippe in Paralipomenon scriptum est: *Sepelierunt eum in civitate David* (II Par. 21), verumtamen non in sepulcris regum. De Ozia leproso, qui et Azarias dictus est, in libro Regum legitur: *Sepelierunt eum cum majoribus suis in civitate David* (IV Reg. 15). In libro secundo **377** Paralipomenon (cap. 26) de eodem: *Sepelierunt eum in agro regalium sepulcrorum, eo quod leprosus esset*. Ubi quærendum est, utrum aliud sit, sepeliri in agro regalium sepulcrorum, et aliud, in sepulcris regum. Quod esse aliud nequaquam videretur, nisi per hoc quod adjunctum est, intelligi quodammodo doceretur. Volens enim Scriptura quasi causam ostendere, cur in agro regalium sepulcrorum sepultus esset, subjunxit: *eo quod leprosus esset*. Quod non videtur esse adjunctum ad decus illius, vel gloriam, sed ad dedecus et ignominiam. Potest ergo intelligi, quod ager regalium sepulcrorum majoris erat amplitudinis, quam spatium, vel continentia sepulcrorum, in cujus parte aliqua remota duntaxat a sepulcris cæterorum, Ozias credendus est sepultus esse, quem constat usque ad diem mortis suæ leprosum permansisse. Sicut enim dum adviveret expulsus de templo, habitavit, ut scriptum est, in domo separata propter lepram, sic fortasse et mortuus, in sepulcro separato sepultus est, propter lepram. Quod ergo dictum est in libro Regum, quia sepelierunt eum cum majoribus suis in civitate David, non est intelligendum ut ita sepultus sit cum majoribus suis, ut esset intra sepulcra eorum cum illis; sed in eadem tantum civitate cum eis. Sic enim et de Joram in libro Regum scriptum est: *Et dormivit Joram cum patribus suis, sepultusque est cum eis in civitate David* (IV Reg. 8). Item in eodem, de Joas: *Et sepelierunt eum cum patribus suis in civitate David* (IV Reg. 12). Quos tamen exclusos de sepulcris regum, in Paralipomenon declaratum est, sicut paulo ante dictum est. Item de Achaz in Paralipomenon scriptum est: *Et sepelierunt eum in civi-*

tate Jerusalem, neque enim receperunt eum in sepulcra regum (II Par. 28), isti tantum quatuor reges a David usque Ezechiam, de sepulcris regum leguntur exclusi, si tamen inter eos Ozias nominatur, reliquorum vero nullum exclusum divina Scriptura protestatur. Cum autem inter reliquos, Roboam, Abia, Acharias, Amasias inveniantur, qui reprobi fuisse nequaquam dubitantur: non satis est conveniens, vel sufficiens argumentum Bacharii, ut ideo scilicet salvus recte Salomon judicetur, quia de sepulcris regum exclusus non habetur. Sepeliri enim inter reges, non est argumentum æternæ sanctitatis, sed perfunctoria: cujusdam cumulus dignitatis: excludi vero ab eis, non est æternæ damnationis iudicium, sed subjectæ plebis perseverans in regem demonstrat odium. Denique Scriptura divina, nec aperte dicit, nec latenter insinuat quod justus debeat judicari, qui cum justis inventus est tumulari; cum Saul et Jonathan in Jabes Galad subterquecum legantur sepulti, quorum Saul injustus, Jonathan vero asseritur justus; Manasses quoque rex Juda, et Ammon filius ejus in horto domus suæ, in horto Asa ambo sepeliuntur, quorum Manassen post multa scelera dicit Scriptura valde coram Deo pœnitentiam egisse; Ammon vero in perversitate sua pertinaciter permansisse. Habetur quoque in Paralipomenon aliud testimonium de pœnitentia Salomonis. « Hieronymus, inquit, in tertio decimo libro super ipsum Ezechielem prophetam: « Salomon peccavit et offendit Deum, licet postea egerit pœnitentiam, scribens Proverbia in quibus ait: *Novissime ego egi pœnitentiam, et respexi ut eligerem disciplinam.* » Versiculus iste quem dicitur hic Salomon in Proverbiis dixisse, in Proverbiis non invenitur, si a principio usque ad finem millies relegantur. Ipse quidem Hieronymus proverbium Salomonis de Hebræo translulit in Latinum, et in ea translatione non posuit eundem versiculum, quem si in Hebraica veritate esse comperisset, in sua eum translatione procul dubio posuisset. Adeo enim Hieronymus fidelis interpretis existit, ut sicut ipse multoties fatetur, nihil in divinis Scripturis vel addiderit, vel subtraxerit, vel mutaverit, quin vel verbum e verbo, vel sensum e sensu exprimendo, Hebraicam veritatem Latinis auribus diligenter infuderit. Verum quia antequam divinas Scripturas interpretaretur, aliorum translationes in Ecclesiis legebantur, videlicet Septuaginta interpretum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quinta quoque editio, potest quis dicere quia de aliqua earum prædictum forte sumpsit versiculum. Ipse enim, non solum juxta Hebraicam veritatem, verum etiam juxta cujuslibet interpretis editionem, pleraque de Scripturis testimonia in opusculis suis ducit ad medium; « nec si nova, ut ait, cudere videretur, ut vetera destruere arguatur. » Ad quod respondendum est quia Origenes, qui Hieronymo longe anterior existit, nequaquam hoc dicere videtur, qui de omnibus, excepta ea quæ Septuaginta interpretum

est, unam bibliothecam componens, in una pagina sex ordines distribuit, quibus singulis singulas editiones attribuit, ut diligens lector simul omnes post invicem reperiens, facile pervideret, in quo una ab altera discreparet, vel in quo una cum altera concordaret. Hoc est enim quod Hieronymus dicit, quia legis veteris interpretes Aquilam, Symmachum, Theodotionem Græci et curiosi legunt, et per Origenis laborem in *exaplos* Ecclesiis dedicarunt; et alibi: «Aquila, inquit, et Symmachus, et Theodotion judaizantes hæretici sunt recepti, qui multa mysteria Salvatoris subdola interpretatione celarunt, **378** et tamen in *exaplois* habentur apud Ecclesias.» *Exaplois*, id est *exemplaribus*, vel *bibliothecis sex ordines habentibus*. Idem Origenes in secunda homilia super Leviticum: «Fortasse, inquit, aliquibus videbitur error elocutionis per interpretem factus, sed mihi curiosius inquirenti compertum est omnes interpretes similiter protulisse.» Ex quo patet Origenem omnium translationes interpretum habuisse.

Quæri potest, cum Origenes, ut dictum est, sex editiones in una bibliotheca sex ordinibus distribuerit; quis singularum interpretum exstiterit. Quatuor quippe earum manifestos habemus interpretes, videlicet Septuaginta, Aquilam, Symmachum, Theodotionem. Quintam vero editionem, et sextam, et septimam, ut ait Hieronymus, Origenes miro labore reperit, et excepta ea quæ a Septuaginta sapientibus est translata, et in Ecclesiis erat tunc temporis frequentius usitata, tribus reliquis, id est Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, editionibus tres sequentes, id est quintam et sextam, et septimam copulavit, et in una bibliotheca, sicut prædictum est, ordinavit. Quarum trium ultimarum, id est, quintæ, sextæ, septimæ, qui fuerint interpretes satis cognitum non habemus, nisi forte alicujus earum auctorem fuisse Aquilam existimemus, ut ille unus translationes duas ediderit, etsi causam ignoramus quæ illum ad transferendum secundo compulerit. Quod enim Aquila duas translationes ediderit, Hieronymus in Commentario super Ezechielem patenter ostendit: in quo aliquoties de illius editione prima, aliquoties vero loquitur de secunda. Sed quia cum vel idem Hieronymus, vel alii doctores de qualibet illarum aliquid in medium proferunt, ordinis earum raro faciunt mentionem, id est utrum de prima, an de secunda id sumpserint, non frequenter ostendunt, putatur a nonnullis una tantum fuisse illius editio, a quibus, vel nondum est inventa, vel forte memoriter non retenta ista distinctio. Quæ nimirum distinctio in illo super Ezechielem versiculo, manifestius adnotatur, in quo tam prima quam secunda editio pariter a Hieronymo nominatur. «Prima, inquit, editio, Aquilæ baculum, secunda et Symmachus, Theodotionque firmamentum interpretati sunt.» Hic, et prima, et secunda, ut dictum est, evidentius nominatur, et quod in alia et alia, aliter et aliter Aquila dixerit, demonstratur; et utramque in sua bibliotheca Origenem æstimo posuisse, qui superius innuit om-

nium se translationes Interpretum habuisse. Ipse autem Origenes non facile invenitur poenitentiam Salomonis astruere; sed in his quæ superius diximus locis, dicit eum etiam per mulieres deceptum fuisse. Et illud quod ibi de Canticis ponitur, constanter non dixisse. Ipsum etiam et Roboam filium suum dicit exclusos a genealogia Christi, quam Lucas contextuit, et ab inferioribus incipiens, usque ad Deum perduxit, ne scilicet in reste cujus prærogativa in Deum consummatur, eorum, quorum peccata conscripta sunt, mentio habeatur, quamvis, ut alios omit- tam, ibi David nominatim exprimat, cujus tam adulterium quam homicidium sacris litteris continetur. Cæterum peccata David, testante propheta Nathan, ab eo transferuntur; peccata vero Salomonis et Roboam, per poenitentiam deleta non leguntur. Quod si ea deleta esse Scriptura canonica protestatur, non est cur Salomon vir tantæ sapientiæ, tanti meriti, tantæ famæ, de catalogo justorum excludatur, cum David pater ejus merito poenitiæ ibidem ascribatur. Reliqui etiam doctores ecclesiastici, qui ante Hieronymum, vel tempore Hieronymi, alicujus famæ vel nominis fuerunt, qui editione Hieronymi nondum, vel facta, vel vulgata juxta aliorum translationes divinas Scripturas cognitatas habuerunt, prædictum versiculum se in Proverbiis invenisse nequaquam retulerunt, non quod omnia eorum scripta perlegerim, sed quia non æstimo ea latere potuisse Augustinum, Gregorium, Paschasium, Bedam, Fulgentium, Isidorum, qui diversis locis et temporibus in Ecclesia viguerunt, et præcedentium Patrum scripta magno studio legentes; de Salomone tamen, unam eandemque sententiam protulerunt. Arbitror autem, quia et ipse Commentarius Hieronymi super Ezechielem eodem non latuit, sed cum eum legerunt, vel hoc testimonium de poenitentia Salomonis ibidem inventum non approbaverunt; vel potius non invenerunt. Credibile est enim quia hoc Hieronymus in Commentario suo, vel omnino non dixit, vel tam absolute non dixit; sed vel lectoris forte industria, vel potius scriptoris incuria codex est depravatus, et eo depravato sensus est immutatus. Hoc est nimirum, quod frequenter idem Hieronymus conqueritur, quia videlicet exemplaria Scripturarum, et Græca, et Latina, scriptorum erant vitio depravata; unde et ab amicis suis plerumque cogebatur vel emendare vetera, vel cedere nova.

Neque enim audeo affirmare, imo non audeo æstimare, quod Hieronymus vir tantæ scientiæ, tantæ auctoritatis in canone Scripturarum quidquam sentiat contra omnes, vel contra eum omnes: præsertim cum aliud sit in Scripturis consona duntaxat veritate, sentire diversa, aliud eadem reluctante sentire adversa. Sicut ergo cum aliud volumen Salomonis, videlicet Ecclesiasten, idem Hieronymus **379** exponeret, nequaquam affirmavit, sed ejus affirmationem Hebræis assignavit, ita fortasse et super Ezechielem, cum de eodem Salo-

mone loqueretur, suspensam potius, quam fixam credendus est sententiam protulisse, etsi modo aliter codicibus continetur. Ait quippe super Ecclesiasten: « Aiunt Hebræi hunc librum Salomonis esse poenitentiam agentis; » non dixit Hieronymus: Hic liber est Salomonis poenitentiam agentis, quod profecto tam fiduciale quam veraciter dicere potuisset, si eum in Proverbiis poenituisse comperisset. Quis enim dubitet Ecclesiasten librum esse Salomonis poenitentiam agentis, si Proverbia eum testantur poenituisse, cum universalis Ecclesia teneat ipsum Salomonem, prius Proverbia, postea vero Ecclesiasten scripsisse? Si autem Proverbia post poenitentiam scripsit, multo magis Ecclesiasten, quem post ipsa Proverbia scripsit. Potuit ergo affirmative dicere: Hic liber est Salomonis poenitentiam agentis, non hoc dictum attribuere Judæis; quibus non solum in hoc loco, verum multoties alibi solet assignare, quod vel falsum esse agnoscit, vel verum esse nesciens, affirmare non præsumit. Quod enim multa dicant, in quibus contradicant veritati, et ipse Hieronymus multis in locis, et quod amplius est, in Apocalypsi angelus protestatur, a quo non Judæi, sicut se esse mentuntur, sed synagoga Satanæ appellantur. Libros quippe quos ab illo scriptos catholica legit Ecclesia, non post poenitentiam, sed ante illam detestabilem culpam eum scripsisse doctores ecclesiastici crediderunt, et ne quod senserunt, nos lateret, in suis scriptum opusculis reliquerunt. Unde Augustinus super octavum canticum graduus quod superius dictum est: « Salomon, inquit, mulierum amator fuit, et reprobatus est a Deo, sed si eo cadente, quæ per eum dicta sunt, deleterentur, iudicaretur quia ipse dixerat, non per eum dicta erant. » In quibus verbis ostenditur quia prius Salomon scripsit, et postmodum cecidit, sed Deo nobis potius, quam illi providente, quod scriperat eo cadente non cecidit. Denique et sacra historia prius narrat illum percepisse sapientiam dormiendo, postmodum dedisse operam in scribendo: ad extremum vero eum jam senex esset, Deum reliquisse alienigenis mulieribus adhærendo. De his hactenus, ad Hieronymum revertamur.

Qui ergo super Ecclesiasten in astruendo poenitentiam Salomonis, præcipitem ferre sententiam non præsumpsit, sed eam caute Judæis attribuit super Ezechielem, eundem vel similem modum loquendi credendus est tenuisse; et ideo digne credendus ne vel reliquos sanctos tot et tantæ eruditionis viros fatuitatis et ignorantie inveniantur arguisse; vel ipse potius arguendus errorem incurrisse. Quod utrumque incommodum possumus convenienter evitare, si quod ibi displicet, scriptorum vitio volumus assignare; qui dum Commentarium Hieronymi studiose dictatum, et studiosius forsitan emendatum, vel coacti imperio vel conducti pretio transcripserunt aliud in ore versantes et aliud in corde meditantes, vel forte dormitantes, quod in

exemplari erat, negligenter dimiserunt; vel quod in illo non erat, negligentius suo ascripserunt. Ab hac negligentia scriptores ipse Hieronymus quodam loco revocat dicens: Nihil enim proderit emendasse librum, nisi emendatio librorum diligentia conservetur. Denique in explanatione super Osee cum de justis regibus idem Hieronymus loqueretur, sic eorum catalogum contexit dicens: « Cum legimus David, Asa, Josaphat, Ezechiam, Josiam, reges fuisse justos. Ubi non mediocriter miror quare Salomonem præterit, cum ille sapientia, potentia, divitiis et gloria nominalissimus fuerit cæterorum, et in numero justorum regum digne poni debuerit, si ad justitiam quam deseruit peccando, reversus est poenitendo. Atque si Manassen quem Scriptura teste poenituisse Hieronymus noverat in justorum numero non posuit, non est magnopere mirandum, cum illius in tota vita sua nullum omnino justum opus inveniantur donec ad extremum poenituisse declaratur. Cæterum Salomon qui ante illud tam luxuriæ quam idololatriæ gravissimum peccatum, tanta sapientia enituit, tanta potentia viguit, tam præclaris operibus floruit, tantis divitiis abundavit, tanta fama vel gloria rutilavit; etsi ad horam a justitiæ tramite declinavit, non tamen debuit excludi de numero justorum regum; cum legimus David et Asa, graviter aliquando peccasse, quos non solum Hieronymus, sed et Scriptura canonica justos dicit fuisse.

Alibi vero idem Hieronymus Salomonem vehementer accusat; et accusatum nullo testimonio poenitentia subsequentis excusat; sed sic eum et Achaz regem reprobum impiis assertis actibus involutos, ut eosdem non subjungat per poenitentiam absolutos. Loquens enim ad Vitalem presbyterum de Salomone et de Achaz rege Juda qui Jonathan filius pater exstitit Ezechia, utrosque dicit idololatriæ sordibus inquinatos; nec tamen dicit processu temporis emundatos. « Consideremus, ait, quod Scriptura Salomonem, et Achaz voluptatis, et impietatis accuset. Uterque enim cum esset de stirpe David, recessit a Domino; et alter in tantum secutus est libidinem (haud dubium quin Salomon), ut **380** septuaginta haberet uxores, et trecentas concubinas, et adolescentulas, et scorta passiva quorum non erat numerus, neglectoque Deo patrum exstruxerit idola gentium plurimarum et fuerit, non ut prius fida, id est *amabilis Domini*, sed amator mulierum. » Nihil hic Hieronymus de poenitentia Salomonis adjungit, sed sic eum Achaz regi reprobo per impietatem conjungit, ut sicut eos patenter ostendit per idololatriam concordare, sic innuere videatur neutrum ab altero per poenitentiam discordare. Quod si evidentius testimonium Hieronymi vultis audire, quod a Salomonis poenitentia constat non mediocriter dissentire, attendite quod alias ad Rusticum monachum dicit, in quo satis evidenter Salomonis poenitentiam contradicit. « Quid Salomone, inquit, sapientius? Attamen infa-

tratur amoribus feminarum. « Quid sit autem infatuari, ne quis improprie præsumeret interpretari, verbis sequentibus idem Hieronymus demonstravit, dum illud de Evangelio ad medium revocavit: « Bonum est, inquit, sal; quod si infatuatur, foras projicitur, in tantumque perdit nominis dignitatem, ut nec in sterquilino quidem utile sit. » Dicens ergo Hieronymus Salomonem infatuatum, et adjungens quod infatuatum sal foras projicitur, nec ultra utile est, satis liquido Salomonem asseruit reprobatum, id est nunquam ad saporem pœnitentiæ revocatum. Constat enim quod sal infatuatum irreparabiliter exinanitur, perditoque genuino sapore, iterum non salitur, sed ubique, et semper inutile penitus invenitur, dum vel ipsum per aliud, vel per ipsum quidquam aliud non conditur. Quapropter cum de sale infatuato sermo in Evangeliiis ventilatur, nihil aliud, quam quivis reprobus designatur, qui perdit sapore justitiæ, perversitate insulsa et insipida depravatur, et in gradum pristinum, nulla pœnitentia revocatur. Quod attendens David, cum de quodam reprobo loqueretur, pro certo sciens, quod illius consilium Deo nullatenus placitum haberetur; satis humiliter idem consilium postulavit infatuari, id est a diviniæ voluntatis beneplacito reprobari. « Infatua, queso, Domine, ait, consilium Achitophel. » Et hæc quidem postulatio non est infatuata, sed Achitophel malitia reprobata, qui perverso et injusto consilio justitiam Creatoris offendit: et effectu carens consilii, disposita dono sua laqueo se suspendit. Bene ergo sal infatuatum foras projicitur, in qua projectione nil aliud, quam hæc eadem reprobatio demonstratur, qua perversus quilibet irreparabiliter condemnatur; foralis quidem projectio, æterna est reprobatio, qua miseri quique ligatis manibus et pedibus foras projiciuntur, qui Domini gaudium intrare non sinuntur. Quam projectionem visus est David abhorrere, cum attendens multitudinem peccatorum illam sibi quasi cerneret imminere; et quod per id temporis dixerat tremebundus, timore paululum mitigato memoriter cecinit lætabundus. Egodixi, inquit, in pavore meo: Projectus sum a facie oculorum tuorum (Psal. xxx). Cum timerem, ait, meorum sarcinam delictorum, dixi, Projectus sum a facie oculorum tuorum: indignum me reputans, cui tua gratia subveniret, tanquam multa iniquitas tuam multam misericordiam præpediret. Sed quia timui, timendo humiliatus sum, humilis factus invocavi te; ideo exaudisti vocem orationis meæ, dum clamarem ad te. Quid autem clamaverit, in alio psalmo dicit: Ne projicias me a facie tua. Ne projicias, inquit, me a facie tua, sed absconde me in abscondito faciei tuæ, quia et projectus a facie tua, ad tenebras compellitur exteriores devolvi, et absconditus in abscondito faciei tuæ, ab omni conturbatione hominum gratulatur absolvi. Dicamus et nos: Bone Jesu, non nos infatua, non nos projice a facie tua, ne cum Achitophel vel nequam servulo qui foras projectus est,

A pereamus, sed in abscondito vultus tui securitate perpetua gaudeamus. Cum ergo infatuatum, cum projectum Hieronymus Salomonem affirmat, patet quia ejus pœnitentiam non confirmat: et non solum doctoribus cæteris, sed et sibi ipsi contrarius comprobatur, si de Salomone aliud super Ezechielem, aliud ad Rusticum protestatur.

B Joannes quoque Chrysostomus, cum in libello De reparatione lapsi, pœnitentiam David magnifice commendaret, et ibidem ad medium duceret Salomonem, nullam de pœnitentia ejus fecit mentionem, cum satis conveniens videretur, ut sicut lapsus illi quem revocare nitebatur ad pœnitentiam, David proposuit ad exemplum pœnitendi, sic et Salomonem proponeret; præsertim cum, sicut prædixi, ejus illi memoriam ad medium revocaret. Ait quippe: « Beatus David cecidit eodem casu, quo et tu nunc: et hoc non solum, sed et aliud addidit gravius. Homicidium etenim adjunxit adulterio. Et quidem post hæc, nunquid permansit jacens? nonne surrexit, et iterum stetit contra inimicum; et ita eum subegit, ut etiam post mortem merita ejus profuerint posteris suis? Nam Salomon cum immane illud admisisset scelus, et dignus mille mortibus haberetur; propter David tamen concessurum se Dominus regnum ei integrum dicit. Ait enim: *Scindens scindam regnum tuum et dabo servo tuo. Verumtamen in diebus tuis non faciam, propter David patrem tuum, sed de manibus filii tui accipiam illud.* (III Reg. xi.) » Sed et Ezechias, cum in pericula extrema venisset, quamvis ipse esset justus: tamen pro bono David dicit se ei Dominus auxilium laturum. Ecce Joannes et David pœnitentiam commendat et Ezechiam justum dicit; et inter utrumque, Salomonem ponens, nec eum pœnitentem dicit nec justum, sed ad hoc ei tantum merita David profuisse, ne in diebus suis regnum ejus scinderetur, cum dignus mille mortibus haberetur. In homilia nihilominus de quinquagesimo psalmo idem Joannes pœnitentiam David magnis laudibus attollit, et ibidem multos pœnitentes ad medium ducit, videlicet Petrum, Paulum, Matthæum, publicanum, Mariam peccatricem, Latronem. Inter quos nusquam Salomonem pœnitentem commendat, cum nullius pœnitentiam solemniter debuit prædicare, quam regis tam divitis, tam potentis, tam sapientis, si in Proverbiis vel uspiam in Scripturis canonicis eum pœnituisse legisset, vel saltem in opusculis Patrum quæ digna fide et auctoritate judicasset. Denique venerabilis Beda, cum ipsa Proverbia Salomonis juxta translationem Hieronymi exponeret et multis in locis quid in antiqua translatione haberetur ostenderet, non dixit quidquam se in eis de pœnitentia illius invenisse, non quidquam ab aliis inventum cognovisse, sed in libello quem scribit ad Nothelimum, sicut superius dictum est, affirmavit quia nunquam perferte pœnituit.

D Sequitur in foliis: « Aiunt libri Hebræi Salomonem quinquies tractum fuisse per plateas civi-

tatis, poenitentiae causa. Item aiunt eum venisse in templum quod aedificaverat cum quinque virgis, et dedit eas legisperitis ut verberaretur ab illis. Qui communi accepto consilio dixerunt, quod in unctum Domini non mitterent manum. Inde frustratus ab illis, a se ipso est depositus de regno. Haec in foliis. Omnes quidem Scripturas quae apud Hebraeos in canone continentur, Hieronymus de Hebraeo transtulit in Latinum, in quibus non est invenire quod Salomon poenitentiae causa per plateas civitatis tractus fuerit vel legisperitis virgas ad se verberandum praeberit. Reliquae autem Scripturae quae apud illos sunt, apocryphae sunt, quarum auctoritas non est idonea ad ea quae in contentionem venerint roboranda. Unde et Jesu filii Syrac liber, et Judith, et Tobiae, et primus Machabaeorum qui apud illos sunt, quia in canone eorum non habentur ab ipsis inter apocrypha computantur. Si quos autem alios libros dicunt se habere quos poenitentiam Salomonis asserant continere, non est his libris credendum, cum ex ipsorum ore Judaeorum tale testimonium proferatur, ut quidquid non est in canone, dignum fide nequaquam habeatur. Denique Josephus Judaicae scriptor antiquitatis tale asserit se legisse, nec didicit ex Scriptura, sive canonica, sive apocrypha Salomonem poenituisse. Unde manifeste colligitur quia non est a Judaeis alienum mentiri; sed peculiare satis, et domesticum est eis vel negare quod verum est, vel affirmare quod falsum est. Propter quod et Hieronymus a Sophronio compulsus est psalmos Davidicos juxta Hebraicam transferre veritatem, quia videlicet cum Sophronius eum quodam Hebraeo disputaret, et quaedam adversus eum testimonia de psalmis juxta Septuaginta interpretes proferret: Hebraeus garricus et illudens illi Hebraicas litteras nescienti per singula pene verba, dicebat in Hebraico vel non haberi quod habebatur, vel haberi quod non habebatur.

Sequitur in foliis: Verba Salomonis postquam sponte amisit regnum scribentis Ecclesiasticum (cap. XLVII): *Salomon imperavit in diebus pacis, cui subiecit Deus omnes hostes ut conderet domum in nomine ipsius, et caetera quae in eodem capitulo subsequuntur.* Ecclesiasticum Salomon non scripsit sicut Augustinus in decimo septimo libro De civitate Dei et ante Augustinum multis in locis Hieronymus dixit. Hunc quidem librum Hieronymus, ut ait, Hebraicum reperit, non Ecclesiasticum ut apud Latinos sed Parabolas praenotatum. Cui, ut ait, juncti erant duo alii, Ecclesiastes et Cantica canticorum, ut scriptorum eorum similitudinem, Salomonis, non solum librorum numero sed et materiarum genere coequaret. Propter hanc itaque eloquii similitudinem, ut Salomonis Ecclesiasticus diceretur, apud imperitos consuetudo obtinuit, sed antiquiores, et sapientiores dicunt eum esse Jesu filii Syrac, qui sicut longe superius dictum est, tempore Simonis summi pontificis fuit. Qui cum in extrema ejusdem voluminis parte praecedentium patrum fortia

A facta laudaret, in conclusione satis honorifice eundem Simonem commendavit, tantoque eum copiosius et sublimius extulit quanto eum vicinius et perfectius novit. Hic nimirum Jesus Ecclesiasticum scripsisse perlibetur, sicut ibidem completa Simonis laude manifestare videtur. « Doctrinam, inquit, sapientiae et disciplinae scripsit in codice isto Jesus filius Syrac Hierosolymita, qui renovavit sapientiam de corde suo. » Cum itaque enumeratis laudibus David ad facta Salomonis narranda deveniret, primum ejus sapientiam, famam, divitias magnis laudibus extulit, deinde grave illud peccatum, ac dedecus ejus in medium protulit, ut eundem iste ordinem teneret in vitam illius describendo, quem ille tenuit in **382** vivendo: « Eruditus est, inquit, in juventute sua, et impletus est quasi flumen sapientia. » Et apostropham faciens ad eum, subjungit: « Ad insulas longe divulgatum est nomen tuum; et dilectus es in pace tua. In Cantilenis et Proverbiis miratae sunt gentes. Collegisti quasi aurichalcum, aurum, et ut plumbum complesti argentum. » Haec laudes. Et adjungit: « Inclinasti femora tua mulieribus; potestatem habuisti in corpore tuo. » Queri potest quid sit quod ait: « Potestatem habuisti in corpore tuo, » cum Apostolus dicit: « Non estis vestri, empti enim estis pretio magno, glorificate et portate Deum in corpore vestro (I Cor. vi). » Qui ergo Dei se esse cognoscit, non passim et libere utitur corpore suo ad suam ipsius voluptatem; sed castigat et subiecit servituti, ad illius cujus se meminit voluntatem. Sicut enim equus mansuetus et domitus, non suo, sed rectoris sui arbitrio utitur corpore suo; sic nimirum justus Deum habens rectorem, non ipse, sed Deus potestatem habet in corpore suo. De his autem qui ordine perverso potentes sunt sui, et suo potius vivunt arbitrio quam Domini sui, quidam sapiens alibi dicit: « Potentes potenter tormenta patientur (Sup. vi). » Itaque Salomon, cum jam nec Deum timeret male liber a freno sanctitatis, nec hominem revereretur, tumens sceptro regiae potestatis: potestatem habuit in corpore suo tanto liberius et profusius explens illius voluptates, quanto et Deus patienter eum dignatus est sustinere, et homo, qui regem non praesumpsit a proposito cohibere. Ideo incurrit quod subjunctum est: « Dedisti, inquit, maculam in gloria tua, et profanasti semen tuum, inducere iracundiam in liberos tuos, et in caeteris incitari stultitiam tuam, ut faceres imperium bipartitum et ex Ephraim imperare imperium durum (Eccli. xi. vii). » In quo manifeste ostenditur, quia sicut justitia David, Scriptura teste, posteritati suae ineffabiliter profuit, ita et Salomonis iniquitas semini suo et liberis suis non mediocriter nocuit, dum et super eos divina iracundia induci perhibetur, et propter patris stultitiam, imperium obtinere integrum non merentur. Quod autem ibidem subjungitur: « Deus autem non relinquet misericordiam suam, neque perdet a stirpe nepotes electi sui, et semen ejus

qui diligit Dominum non corrumpet (*ibid.*). » Electum suum et eum qui diligit Dominum David appellat, cujus semen et stirpem non penitus extirpavit; ne cassa illa promissio haberetur, qua ipsi David juravit veritatem suam: « De fructu, iniquiens, ventris tui ponam super sedem tuam (*Psal. cxxxii*). » Dedit ergo, sicut ibi sequitur, reliquum Jacob; et David de ipsa stirpe. Hoc est dicere: Propter David de ipsa stirpe Deus reliquum, id est, Roboam dedit, ut plus apud eum præclarum David meritum valeret ad posteritatem generis sui conservandam, quam Salomonis iniquitas ad eam penitus extirpandam. Quod ergo de ipsa stirpe datus est Roboam meritum David esse perhibetur; quod autem idem Roboam perversus, Salomonis iniquitas promeretur, hoc est forte quod paulo ante dictum est Salomoni: « Profanasti semen tuum, inducere iracundiam in liberos tuos (*Eccli. xlvii*). » Quantum autem profanus Roboam fuerit, et in hoc quem habemus inter manus, Ecclesiastico legitur, et in libris Regum et Paralipomenon plenius invenitur. Cujus etiam filius Abia non minoris malitiæ fuit, ut illud terribile veraciter impleteretur. « Ego sum Deus zelotes, qui reddo iniquitatem patrum in filios usque in tertiam generationem eorum, qui oderunt me (*Exod. xx*). » De Roboam quippe hic dicitur, quia Salomon reliquit post se de semine suo gentis stultitiam et minutum prudentia Roboam, qui avertit gentem consilio suo. Hujus nimirum tempore factum est imperium bipartitum, et ex Ephraim durum imperium processit; dum duabus tantum tribubus, Judæ scilicet et Benjamin, quæ uno nomine appellantur Juda, idem Roboam imperavit: reliquas vero decem, quæ appellatæ sunt Israel, Jeroboam filius Nabath imperio durissimo prægravavit. Hoc est quod dictum est Salomoni, ut faceres imperium bipartitum, et ex Ephraim imperare imperium durum. De tribu enim Ephraim Jeroboam fuit, qui super decem tribus durum imperium imperavit. Separato quippe Israel a Juda, duos aureos vitulos Jeroboam fecit, quorum unum in Bethel, alterum posuit in Dan: præcepitque ut illuc ad adorandum populus conveniret, timens ne si adorandi gratia more solito Hierosolymam iret, hac occasione ad Roboam regem Juda converteretur, et sic imperium divisum iterum uniretur. Propter hoc de illo scriptum est, quia « peccare fecit Israel (*III Reg. xvi*). » Et cum postea successorum ejus, reproborum scilicet regum, perversa vita describitur, de singulis fere illorum dicitur quia « ambulaverunt in viis Jeroboam filii Nabath, qui peccare fecit Israel. » Ipse etiam Roboam filios, Juda imperio durissimo pressit, sicut populo hujus duritiæ remedium postulanti, superbe respondit dicens: « Pater meus aggravavit jugum vestrum; ego autem addam jugo vestro. Pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cædam vos scorpionibus (*III Reg. xi*). » Nos profecto Salomon regni simul et impietatis suæ reliquit hæredes, quorum, ut ait Jesus,

A Roboam evertit gentem consilio suo. Jeroboam vero peccare fecit Israel et dedit Ephraim viam peccandi. In quo patet quia in hac sua narratione Jesus, non solum viros justos, verum etiam nonnullis apponit injustos: **383** forte ut clarius iustorum sanctitas elucere, cum e regione reproborum tenebrasa perversitas pariter appareret. Nullus enim, ut de Salomone taceam, Roboam et Jeroboam reprobos ignorat fuisse, nisi qui divinarum Scripturarum, vel nullam vel tenuem scientiam invenitur habere. Non igitur mirandum, cum regum successio describitur a Jesu, si post David Salomon nominatur, cum ibidem Roboam et Jeroboam nominentur, quos reprobos fuisse nequaquam dubitatur. Sed hoc movet me, si Salomonem Jesus laudando, justum eum voluit comprobare, cur post laudes, peccatum illius ad medium studuit revocare, cum de nullo justorum, quos ante et post Salomonem multos enumeraverat, hoc invenitur fecisse. Si enim ab Henoch, a quo sumpsit initium laudis usque ad Simonem, Oniæ filium, quem in conclusione laudavit, catalogum quem contexit, velitis inspicere; nullius eorum quos laudat invenietis peccatum ad medium duci, nisi tantum Salomonis, cum tamen quidam illorum graviter peccasse inveniantur, si aliæ Scripturæ diligentius revolvantur. Denique in toto ipso catalogo, in quo multos antiquos patres posuit, qui in populo Dei succedentes post invicem vel sanctitate vel dignitate præstiterunt, nullum omnino injustitiæ arguit, præter Salomonem, Roboam et Jeroboam, quorum Roboam et Jeroboam reprobos fuisse minime dubitatur; Salomonis vero pœnitentia, vel post peccatum justitia nulla ibi omnino memoratur. Quod si de sorte Roboam et Jeroboam, Salomonem excipiendum judicavit: miror cur vel peccati ejus mentionem fecit, cum ibi nullius justis laudes peccati commemoratione attaminaverit, vel cur saltem post peccatum pœnitentiam ejus non subjunxit, ut laus illius digno sine commendabilis haberetur, et inter justos ponendus sine scrupulo censeretur.

Cum autem idem Jesus Josiam inter cæteros justos dignis laudibus extulisset, subjungit: « Præter David et Ezechiam et Josiam omnes peccatum commiserunt. » Ubi quærendum est, quos omnes vel quod peccatum velit intelligi. Si enim omnes quos antea nominavit velimus accipere, verendum est ne eos plus justo peccati arguamus cum inter eos inveniantur quidam quorum peccata in sacris litteris non leguntur; quidam vero qui, etsi peccasse minus tamen quam David peccasse referuntur. Quomodo ergo dicemus omnes illos peccasse præter David, cum quibusdam eorum amplius peccasse inveniantur ipse David? Videamus si placet sequentem versiculum, si forte ex ipso utcumque poterit elici, quos peccatum commisisse velit intelligi; cum dixisset, « omnes peccatum commiserunt, » subjungit: « Nam reliquerunt legem potentem reges Juda. » Per quod videtur innuere quia, cum dixit omnes, intelligi voluit reges, ut omnes reges Juda, id est populi Israeli peccatum asserat commisisse, præter David et Eze-

chiam et Josiam quos nimirum constat reges fuisse. Cum autem teneamus omnes reges debere intelligi, adhuc querendum æstimo, utrum omnes illos qui in libris Regum et Paralipomenon nominantur an ista generalitate aliqui illorum excludantur. Si enim omnes illos dixerimus, occurrent nobis Asa et Josaphat, quos justos fuisse Scriptura canonica protestatur, ita ut de Asa dicat quia « fecit Asa rectum ante conspectum Domini sicut David pater ejus. » De Josaphat vero, « Quia ambulavit in viis David patris sui. » Non sunt ergo arguendi injustitiæ qui in viis David leguntur ambulasse, nec æstimandum est ut eos Jesus asserat arguendos dissimilitudinis, quos Scriptura canonica tanta cœquat similitudine sanctitatis. Revertendum est itaque ad eos tantum reges, quos in libro suo Jesus nominavit. Cum enim illic poneret patriarchas, prophetas, judices, sacerdotes, qui, ut superius dixi, in populo Dei fuerunt; interposuit etiam non omnes, sed quosdam ejusdem populi reges, videlicet David, Salomonem, Roboam, Jeroboam, Ezechiam, Josiam. Post Josiam vero cum nullum regem vellet deinceps nominare, dixit quod sæpe dictum est: Præter David, et Ezechiam et Josiam, omnes peccatum commiserunt. Omnes scilicet reges quos nominavit, id est Salomonem, Roboam, Jeroboam. Nunc videndum est cujusmodi peccatum sit, quod isti commiserunt, a quo David et Ezechias et Josias immunes exstiterunt. Neque enim omne, sed quoddam peccatum vult intelligi, sicut Dominus in Evangelio cum de Judæis loqueretur: « Si non venissent, inquit, peccatum non haberent (Joan. xv); » non omne, sed quoddam peccatum volens intelligi quod scilicet ante adventum ejus non habebant, eo autem præsentem habuerunt. Hoc autem peccatum quod Salomon et Roboam et Jeroboam commiserunt, quantum æstimo, idololatria est, qua relicta patriis legibus ad ritum gentium transeuntes ædificaverunt excelsa, idola fabricaverunt, adoraverunt dæmonia. Quod ibidem videtur Ianni cum additur: « Nam reliquerunt legem potentem reges Juda. » Lex potens est colere Deum, adorare Deum, juxta illud mandatum: « Dominum Deum tuum adorabis. » Cui legi si quis indefectively mancipatur, etsi per devia quædam errabundus vagatur, ad eum tamen quem colit potest facile revocari, quandiu hic fidei vinculo invenitur ligari. Neque enim divinæ gratiæ mediocre beneficium et humanæ **384** industriæ aspernabile meritum est, unumquemque fidei signaculum retinere et quamvis peccet, non est enim homo qui non peccet, ad Deum tamen adorandum animum retorquere, ut ei soli genua flectatur, curvetur collum, obsequium Deo debitum deferatur, nec alius cum ipso vel pro ipso, deus infideliter adoretur. Unde cum fidelium animæ Deo commendantur: hoc ei meritum eleganter prætenitur. Licet enim peccaverint, tamen te non negaverunt, sed signo fidei insigniti, te qui omnia, et eos inter omnia fecisti, fideliter adoraverunt. Si autem ejusmodi vexuras ruperit, ut Deo scilicet cul-

tum debitum Creatori, impudenter attribuat creaturæ. Legem potentem reliquisse penitus comprobatur: eo longe factus a venia quo veniæ largitorem jam nec saltem extrinsecus veneratur. Unde in secundo libro Machabæorum cum per Jasonis impii sacerdotis nefarium et inauditum scelus sacerdotes, et cæteri contribules sui ad ritum gentium se transferrent, et contempto, sicut ibi scriptum est, templo et sacrificiis neglectis per omnia gentibus fieri similes festinarent, adjecit sermo divinus: « In leges divinas impie agere, impune non cedit (II Mach. iv). » Quomodo autem eis importune non cesserit, paulo inferius ostendit cum dicit, quia « rex Antiochus profectus ex Ægypto, efferatis animis civitatem quidem armis cepit (II Mach. v). Erant autem toto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia victi. Ab hac lege prædicti reges idololatriæ, tam corde quam opere recedentes, ab omni omnino sanctitate defecerunt, cum nullo timore revocati, pro Deo dæmonia coluerunt. Unde ibi subditur: « Defecerunt et contempserunt timorem Dei. Nam defecerunt, inquit, regnum suum aliis, et gloriam suam alienæ genti (Eccli. xlix). » Qui enim veraciter regnare potuissent, si divino imperio humiliter subditi permansissent, juxta quod scriptum est: « Per me reges regnant (Prov. viii); » regnum suum et gloriam aliis, id est dæmonibus tradiderunt, cum illis dominantibus et ob hoc gloriantibus sese enerviter subdiderunt. Post hæc verba nihil invenitur Ecclesiasticus attestari, unde horum regum pœnitentia possit aliquatenus æstimari.

Nec moveat quod in libro Regum de Salomone dicitur reliqua verborum Salomonis, et omnia quæ fecit et sapientia ejus, ecce universa scripta sunt in libro dierum verborum Salomonis: et in Paralipomenon reliqua, inquit, operum Salomonis priorum et novissimorum, scripta sunt in verbis Nathan prophetæ, et in verbis Ahizæ Silonitis, in visione quoque Addo videntis contra Jeroboam filium Nabath. Isti quippe libri, nec apud nos, nec apud Hebræos usquam habentur, et ideo, nec nos nec ipsi ullatenus scire possunt quæ sunt ista reliqua, quæ ibi continentur. Nostra autem Scriptura non dicit quod in illis pœnitentia Salomonis invenitur, unde non video quomodo astruendum, vel saltem conjiciendum sit quod penitus ignoratur. Sufficiat igitur nos scire docente Scriptura canonica quod libri illi aliquando fuerunt, etsi modo non sunt, contendere autem scriptum esse in illis quod nullo documento possumus demonstrare, tantummodo verba sunt. Sicut enim de Salomone in Paralipomenon dicitur, reliqua operum Salomonis scripta sunt in verbis Nathan prophetæ, et in verbis Ahizæ Silonitis, in visione quoque Addo videntis: sic nimirum paulo post et de Roboam filio ejus dicitur: « Opera Roboam prima et novissima, scripta sunt in libris Semeiæ prophetæ, et Addo videntis. » Si ergo de Salomone contentiose quis dixerit quod pœnitentia ejus in illis, quos non habemus, libris, forsitan scripta fuit, potest

similiter et de Roboam contentioso dici, quia poenitentia ejus in illis, quos non habemus, libris forsitan scripta fuit. Roboam autem nullus divinæ Scripturæ peritus dubitat reprobatum fuisse a Deo; et de Salomone quidem super octavum Canticum gradum dicit Augustinus, quod superius me posuisse recolo, quia reprobatus est a Deo. Quas igitur Scripturas scire non possumus, sive eas non habendo, sive habitas non intelligendo, divino tribuendæ sunt igni, juxta quod mandatur in lege de carnibus agni. Et illæ quidem Scripturæ, quas vel apud nos, vel apud Hebræos diximus non haberi, antiquitus irreparabiliter combustæ sunt igni. Tempore etenim Sedecia, qui filiorum Juda ultimus regum fuit, anno undecimo regni ejus hostilis Chaldæorum exercitus invasit Judæam, et Hierusalem obsessam et captam destruxit. Et inter cætera bibliothecam, quæ magno illic erat studio congregata, igne penitus concremavit. Postmodum vero, concedente Artaxerxe rege Persarum, Esdras scribe de captivitate Babylonis ascendit; et reversus Hierusalem de tanta multitudine librorum, quos penitus ignis consumpserat, paucos quibus nunc utimur mirabili fultus scientia, imo ineffabili repletus gratia, in statum pristinum restauravit. Quod si videtur incredibile, quomodo scilicet vir iste etsi clarus ingenio, et a puero divinis eruditus litteris, tantum pelagus Scripturarum potuerit memoria claudere, et libros igni consumptos ad notitiam hominum corde memori revocare, recolamus quia Deo, qui illos primitus voluit scribi et per Esdras voluit eosdem rescribi, nihil est impossibile: imo verum est quod de eo scriptum est, subest ei posse cum **385** voluerit, et omnia quæcunque voluit, fecit. Cum itaque solum facere mirabilia, non est incredibile, cujus solius, sicut ad Manue dicit, nomen est mirabile, propterea et ipse Esdras, scribe velox in lege Moysi legitur appellari, et Artaxerxes rex ei scribens: « Esdræ, inquit, sacerdoti scribe legis Dei doctissimo salutem (*I Esdr. iv.*) » Et paulo post: « Missus es, inquit, ut visites Judæam et Hierusalem in lege Dei tui, quæ in manu tua est (*I Esdr. vii.*) »

A Præterea idem Esdras novos tunc temporis reperit apices litterarum, manentibus duntaxat sonis et numero pristinarum. Quos apices, quia promptiores et legibiliores pristinis fuerunt, Hebræi grataiter susceperunt, et eis usque in hodiernum utuntur, qui antea eisdem quibus et Samaritani tam sonis quam characteribus utebantur. Manet igitur, hodieque Judæis et Samaritanis in sonis litterarum identitas, in figuris autem earundem magna diversitas. Quia vero quæ scripta sunt de Salomone reperi, duxi ad medium, congruum est, ut huic responsioni imponam silentium; prudentis lectoris derelinquens arbitrio, eorum quæ dicta sunt, quæ, quibus, veraci præponat judicio. Neque enim tectorem, si tamen prudens fuerit, ab his æstimo dissentire, quibus **B** Augustinum, Paschasium, Gregorium, Bedam, Fulgentium, Isidorum, Anglosinum, Rabanum, viderit consentire, cum isti divinis Scripturis non inveniantur repugnare, imo eis per omnia concordare. Quis adeo parvi, vel potius pravi cordis fuerit, ut audeat dicere istos, vel saluti Salomonis invidisse, et ob hoc abnegasse poenitentiam ejus vel Scripturas divinas non intellexisse, et ob hoc in abnegando illius poenitentiam, omnes pariter erravisse? Secutum est igitur hujusmodi doctores et ductores sequendo venerari, cum per eos in Scripturis cognoscere veritatem sit commendabile, vel forte cum eis ignorare sit excusabile. Quod si mihi daretur optio, mallet in Scripturis cognoscere quæ ipsi cognoverunt, et nescire quæ ipsi nescierunt, quam nesciendo quæ ab eis sunt cognita, et præsumendo incognita, in eis, vel negare quod ipsi affirmaverunt, vel affirmare quod ipsi negaverunt. Cum igitur, fratres mei, in dubium quid venerit, non sunt foliola imperitorum in medium proferenda, sed venerabilium scripta Patrum, diligentius revolvenda, ut eorum assertionibus detergatur nostra ignorantia, quorum doctrinis ut sole, luna, refulget Ecclesia. Recipiat quæ de Salomone intelligere et recolligere potui, vestra dilectio: his enim finem poni secutura poscit responsio.

DE INSTITUTIONE CLERICORUM TRACTATUS SEX.

I.

DE DIGNITATE CLERICORUM.

PROLOGUS.

Si in præmissis responsionibus Deo indigni adjutore: in hac, quæ sequitur, video illum multo am-

D plus necessarium mihi fore, ad quam aggrediendam non mediocriter sum concussus, et velut a fronte, offusa ejus gravedine percussus. Hujus namque